शिवराज

शिवराज महाविद्यालय

गडहिंग्लज

१९८२.

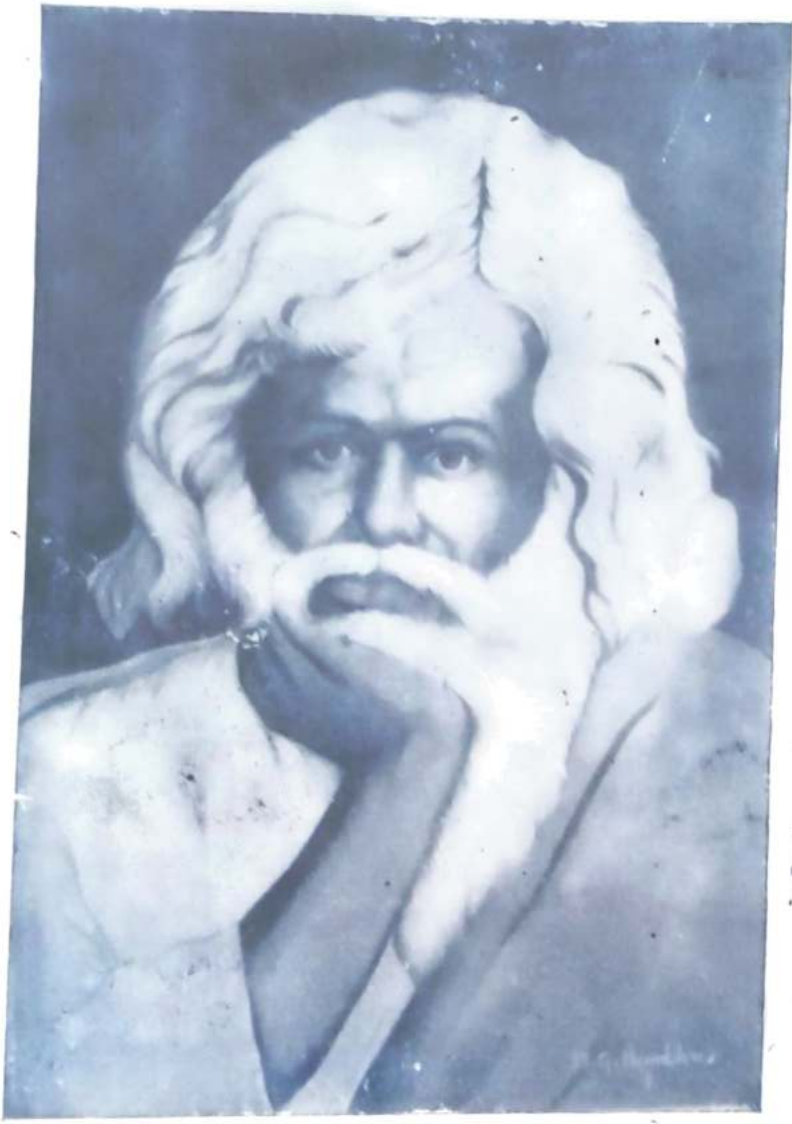

कर्मवीर कै. विठ्ठल रामजी शिंदे

संस्थापक-अध्यक्ष

खासदार बाळासाहेब माने

'शिवराज'

वार्षिक नियतकालिक – १९८२

नयनांतुनि स्त्रवतें नितळ चांदणें मंद,
पापणीवर तोलला मेघ कां कुंद ?
या मावटांतुनी समीर अलगद येतां
अधरांतुनी झरतें अक्षय सुख स्वच्छंद !

‘ संपादकीय ’

महाविद्यालयाचे चांगले वार्षिक काढणे ही एक सुखद घटना खरी; पण त्यामागे वेदना आहेत ! यावर्षी 'शिवराज'चा अंक देखणा आणि वेळेवर निघत आहे म्हणून आम्हास समाधान वाटते. कॉलेजचे प्राचार्य बलवंत देशमुख यांच्या प्रेरणा, योग्य सूचना आणि मार्गदर्शन आम्हास नेहमीप्रमाणे लाभले खरं तर या कामात रंग भरले ते प्रा. सौ. मधुमालती कोटीभास्कर, प्रा. सौ. सुहासिनी जगताप, प्रा. गजानन गुळवणी व प्रा. वि. मा. सुरंगे यानी.

आपले मोलाचे "शद्ब" शिवराजच्या तरुण साहित्यिकांनी मांडलेल्या स्वच्छ स्वरूपात माझ्याकडे दिले याबद्दल त्याना धन्यवाद. पंख फुटलेल्या कविता, तर्कशुद्ध वैचारिक निबंध, वाचकांच्या काळजांवर डंख मारणाऱ्या कथा व वाहत्या शैलीत लिहिलेले लघु–निबंध हे या अंकाचे वैशिष्ठय आहे. मैदानावर विविध खेळातून व्यक्त झालेली खेळाडूंची 'रग', सांस्कृतिक कार्यक्रम व स्नेहसंमेलनातून दिसलेले रंग, शब्दांचे तरंग, अभिनयाचे अविष्कार व कॉलेजचे बुद्धि–वैभव हे सारे या अंकात चित्रित केले आहेत.

आमचे मुद्रक प्रा. चंद्रहास धुमाळ यानी आपले सारे कलावैभव, कष्ट व कौशल्य या अंकात ओतल्याचे आपल्या प्रत्ययास येईलच. त्यांच्या ‘ झुंजार प्रिंटिंग प्रेस ’ निपाणीमधील कामगारानी अंक सजवायला व आम्हाला तो वेळेत द्यायला खास परिश्रम घेतले आहेत. महाविद्यालयाच्या कार्यालयीन कर्मचाऱ्यांनी या कामात खूप सहकार्य दिले आहे

जाहिराती मिळवणे सोपे नाही ! जाहिरात विभागाचे काम प्रा. गवसणे व प्रा. खिचडी यानी अत्यंत जबाबदारीने पार पाडले. रुपयाची किंमत कितीही कमी झाली असली, तरी तो दान करणाऱ्या माणसांचा दुष्काळ आहे अशा अवस्थेतसुद्धा, जाहीरातदारांनी आपल्याला समाजाकडून मिळालेल्या धनाचा अल्पांश कॉलेजसारख्या सामाजिक संस्थेला जाहिरातीच्या स्वरूपात प्रदान केला. त्याबद्दल त्याना धन्यवाद ! हा "शिवराज"चा अंक हे सर्वांच्या कष्टाचे शब्दशिल्प ते आपल्या हाती सोपवताना आम्हास धन्यता वाटते. आपण ते गोड मानून घ्याल एवढीच अपेक्षा.

संपादक

प्रा. किसन केसरकर

'हृद्गत'

आभाळातून अमृतधारा बरसू लागतात. सूर्यकिरणानाही अगदी सचैल स्नान घडू लागते. मृद्गंध साऱ्या आसमंताला, गंधगीतांनी धुंद करीत असतो, ओढे ओढाळ मस्तीत धावत असतात आणि हिरण्यकेशीला आनंदाच्या उकळ्या फुटत असतात. ती तृप्तीत सागराकडे सुसाटपणे जावू लागते. हिरव्या, लुसलुसत्या गवताने पायघड्या अंथरलेल्या असतात नि आमच्या महाविद्यालयीन नव वर्षाची तुतारी वाजू लागते. ढगांचे ढोल गर्जत असतात नि सरींचा ताशा सारखा वाजतच असतो. मेघमाला मस्तकावर मिरवीत नि जलधारा पावलांनी खेळवीतच 'शिवराज'चे नववर्ष उमलत येते.

'शिवराज'चे हे वर्षतर मूर्तिमंत आनंद घेऊन आले, सुख लेवून आले, तृप्ती पिवून आले, कर्तव्यपूर्तीचे दान दोन्ही हातांत भरभरून आले. सतरा वर्षे संपून गेली तरी 'शिवराज' एम. आर. हायस्कूलमध्येच भरत होते. पण या संवत्सराने मात्र शिवराजच्या मस्तकावर कृपेची सावली धरली. पाच लाख रुपयांच्या प्रासादतुल्य नूतन अशा वास्तूने शिवराज महाविद्यालयाचे यावर्षी आनंदाने स्वागत केले, ग्रंथालयापासून कार्यालयापर्यंत, विद्यार्थ्यांच्या वर्गापासून प्राध्यापक-कक्ष पर्यंत, क्रीडांगणापासून रंगमंचापर्यंत सर्वकाही एकाच रम्य परिसरात आले. यामुळे विद्यार्थ्यांना कमालीचा आनंद झाला. प्राध्यापक व कार्यालयीन कर्मचाऱ्यांना समाधान लाभले. प्रशस्तवास्तू, संपन्न ग्रंथालय व भव्य-क्रीडांगण, रम्य शैक्षणिक वातावरण यांमुळे शिवराजची ही विद्यानगरी म्हणजे गडहिंग्लजचे अनुपमेय भूषण झाले. या सर्वांचीच नगरवासियांनी मुक्तकंठाने स्तुती केली. संस्थेच्या मंडळींनाही कर्तव्यपूर्तीचा आनंद लाभला.

पहिले सत्र झरझर संपू लागले नि आम्ही नवनवीन संकल्प सोडले. गडहिंग्लज म्हणजे महाराष्ट्राचे अगदी दक्षिणचे टोक. पण तरीही यावर्षी आम्ही महाराष्ट्रातील नामवंत वक्त्यांची व्याख्याने घडविण्याचा चंग बांधला. मान्यवर वक्त्यांनी आमच्या स्नेहल निमंत्रणाचा आदर केला. त्यामुळे 'शिवराज'चे हे वर्ष श्रुतिसुभग व्याख्यानांनी संपन्न ठरले. मा. श्री. माधव कोंडविलकर,

पत्रपंडित मा. मुकुंदराव किर्लोस्कर, मा. श्री. व. पु. काळे, मा. श्री. व्यंकटेश माडगूळकर यांसारख्या मराठी भाषेतील समर्थ वक्त्यांनी ललितरम्य व्याख्याने दिली. स्नेहसंमेलनाच्या पारितोषिक वितरण प्रसंगी मा. श्री. द. मा. मिरासदार यांनी दिलेले रसबहार व्याख्यान म्हणजे तर कळसाचेच ठरले. यावर्षी या व्याख्यात्यांनी 'शिवराज'मध्ये जणू रसवंतीचा मळाच निर्माण केला. आमच्या व्यासपीठावर विनोदाचे अवगुंठन लेवून मराठी कथा–सजली–धजली. आमच्या विद्यार्थ्यांबरोबरच गडहिंग्लजमधील व परिसरातील हजारो रसिकांना या वर्षी ही अपूर्व पर्वणीच लाभली. या रसयात्रेने रसिकांचो पंढरी पिकली. या व्याख्यानांचे वेळी शिवराजचे प्रांगण वेळोवेळी रसिक श्रोत्यांनी नुसते फुलून गेले.

शिवराजच्या स्नेहसंमेलनानेही आता उत्तम परंपरा निर्माण केलेली आहे. आमच्या महाविद्यालयाचे स्नेहसंमेलन म्हणजे सर्वांचे सामंजस्य व सहकार्य यामुळे तो एक महोत्सवच होत असतो. नाटक, करमणूक, क्रीडा अशा विविध क्षेत्रांत सर्वांच्या सहयोगाचे यावर्षी मोठे मनोरम दर्शन घडले. उत्साहाला उधाण आले. विद्यार्थ्यांनी या आनंद मेळयात मनापासून आनंद लुटला.

गेल्या वर्षी आमच्या महाविद्यालयाची सहल उत्तर भारतात गेली होती. तर यावर्षी आमची सहल दक्षिण भारतात गेली. विद्यार्थ्यांनी म्हैसूर–बेंगलोर उटी, रामेश्वर, तिरुपती, कन्याकुमारी इत्यादी स्थळांना भेटी देवून–प्रवासाचा आनंद लुटला, ज्ञानानंद चाखला. या सहलींच्या रूपाने 'शिवराज'ने जणू सगळा भारतच पादाक्रांत केला. येवढया दूर–दूरच्या ठिकाणी सहली गेल्या. यात आमच्या प्राध्यापक, कर्मचारी व विद्यार्थी–विद्यार्थिनींनी सहयोगाचे सहलीतून सुरेख दर्शन घडविले.

आमच्या महाविद्यालयात सामाजिक जाणिवांचे जागरुकतेने संवर्धन केले जाते. सामाजिक मनातून, सामाजित ऋणातून, सामाजिक भावनांतून 'शिवराज' मोठ्या दमदारपणे पावले टाकीत आहे. गडहिंग्लज परिसरातील अनेक छोटया–मोठ्या गावांना आमच्या सेवाव्रताने आम्ही आमचे कार्य केले आहे. यावर्षी आमच्या महाविद्यालयाच्या प्राध्यापक व कर्मचारी वर्गाने १,३२,००० रु. अल्पबचतीत गुंतविले. कॉलेज समाजिक जाणिवेने विधायक कार्यात राष्ट्र जीवनाशी कसे समरस होवू शकते याचा सुरेख वस्तुपाठच आम्ही घालून दिलेला आहे. 'शिवराज' आता विविध शाखोपशाखांनी वाढत आहे. फुलाफळांनी समृद्ध होत आहे. मा. बा. बाळासाहेब माने यांचे मौलिक मार्गदर्शन व सहकार्य यामुळे आमच्या प्रगतीला वेग आलेला आहे व महाविद्यालयाला सुस्थिरता प्राप्त झालेली आहे. संस्थेचे पदाधिकारी सदस्य यांचा सद्‌भाव स्पृहणीय आहे. प्राध्यापक व कर्मचारी यांची आपुलकीची भावना आहे. विद्यार्थ्यातील सामंजस्य हा तर कॉलेजच्या प्रगतीतील महत्वाचा घटक झालेला आहे. यापुढेही सर्वांच्या सहकार्याने शिवराजची प्रगती गतिमानतेने निश्चितच होईल असे मला मनोमन वाटते.

– प्राचार्य बलवंत देशमुख.

श्रद्धांजली

"पराधीन आहे जगतीपुत्र मानवाचा"

साहित्य, कला, समाजकारण, राजकारण व इतर क्षेत्रातील खालील महनीय व्यक्तींचे दुःखद निधन झाले, त्याना आमची भावपूर्ण श्रद्धांजली.

- शिवाजी विद्यापीठाचे शिल्पकार, पहिले कुलगुरु – **डॉ. आप्पासाहेब पवार**
- संस्थेचे सल्लागार – **आम. पी. बी. साळोखे**
- महान शिक्षण तज्ञ – **जे. पी. नाईक**
- समाजवादी, अष्टपैलू विचारवंत – **प्राचार्य नरहर कुरुंदकर**
- झुंजार स्वातंत्र्य सेनानी – **आचार्य कृपलानी**
- माथाडी कामगार नेते व मराठा महासंघाचे अध्यक्ष – **आम. आण्णासाहेब पाटील**
- सुप्रसिद्ध सिने अभिनेत्री – **श्रीमती नर्गीस दत्त**
- थोर संगीत दिग्दर्शक – **सी. रामचंद्र**
- कर्तबगार व अभ्यासू संसदपटू – **खास. रामभाऊ म्हाळगी**
- प्रसिद्ध नाटककार व अभिनेता – **बबन प्रभू**
- मराठी नाटककार – **गो. गं. पारखी**
- श्रेष्ठ उर्दू शायर – **जोश मलीहाबादी**
- श्रेष्ठ उर्दू शायर व गीतकार – **फिराक गोरखपुरी**
- विनोदी हिन्दी चित्रपट अभिनेता – **केश्तो मुखर्जी**
- मराठी विनोदी कथाकार – **शामराव ओक**
- विनोदी ग्रामीण कथाकार – **बा. भ. पाटील**
- हिन्दी चरित्र अभिनेता – **डेव्हिड**
- शिवराज कलिज बी कॉम. भाग १ मधील विद्यार्थी – **सुभाष वाळी**

– संपादक

शिवराज महाविद्यालय गव्हर्निंग कौन्सिल

१)	मा. खासदार बाळासाहेब माने	अध्यक्ष
२)	,, डी. एस. कदम	उपाध्यक्ष
३)	,, बी. बी. देशमुख	सेक्रेटरी
४)	,, गणपतराव तथा दादा देसाई	सदस्य
५)	,, शंकरराव बाबूराव चव्हाण	,,
६)	,, वाय. आर. मोहिते	,,
७)	,, एन. जी. बटकडली	,,
८)	,, व्ही. व्ही. फडणीस	,,
९)	,, ॲड. एस. डी. शिंदे	,,
१०)	,, टी. आर. मोकाशी	,,
११)	,, धोंडीराम पताडे	,,
१२)	,, कृष्णराव पाटील	,,
१३)	,, एस. टी. जाधव	प्राध्यापक प्रतिनिधी
१४)	,, एन. आर. डुंडगेकर	,,
१५)	,, जे. ए. सवर्तास	शिक्षकेतर, कर्मचारी प्रतिनिधी

आमचा प्राध्यापक वर्ग

मराठी

प्राचार्य बी. बी. देशमुख

प्रा. व्ही. एस. बत्रे

प्रा. सौ. एम. एन. कोटीभास्कर

प्रा. व्ही. एम. सुरंगे

हिंदी

प्रा. डॉ. एस. जी. गोकाककर

प्रा. सौ. एस. एम. जगताप

इंग्रजी

प्रा. एन. आर. दुंडगेकर

प्रा. के. बी. केसरकर

प्रा. जी. जी. गुळवणी

प्रा. एम. व्ही. रॉड्रीक्स

अर्थशास्त्र

प्रा. एस. टी. जाधव

प्रा. ए. ए. पोवार

प्रा. कु. एस. सी. फडके

समाजशास्त्र

प्रा. व्ही. एन. गजेंद्रगड

प्रा. एस. व्ही. कुराडे

प्रा. कु. एस. एस जोशी

राज्यशास्त्र

प्रा. सी. ई. धुमाळ

मानसशास्त्र

प्रा. बी. के. सारंग

प्रा. बी. बी. मुळे

वाणिज्य

प्रा. सी. एन. गवसणे

प्रा. एन. डी. लिचडी

प्रा. डी. के. दंडगे

प्रा. ए. एस. मुधोळे

प्रा. आर. एन. हरगुडे
प्रा. व्ही. के. पाटील
प्रा. वाय. पी. कोले

शारिरिक शिक्षण
प्रा. ए. एस. नाळे
प्रा. एस. एस. सावंत

आमच्या कार्यालयातील व ग्रंथालयातील कर्मचारी

सुपरिटेंडेंट
जे. ए. सबनीस

ग्रंथपाल
टी. ए. पाटील

अकौंटंट
बी. एस. मोहिते

कार्यालयातील कर्मचारी
व्ही. एम. गवळी
कु. पी. जी. चोथे
बी. डी. रेगडे
वाय. डी. पाटील
एम. एच. देसाई
बी. आय रामपूरे
एस. एस. गवळी
पी. के. जाधव
डी. एम. मोरे
बी. एस. सावंत
ए. जी. कदम
एल. जी. गाडीवड्डु
सी. एल. गोरुले
एस. बी. मुसळे
पी. जी. पोवार
बी. डी. मोरे
एम. ए. कावणेकर

' मराठी विभाग '

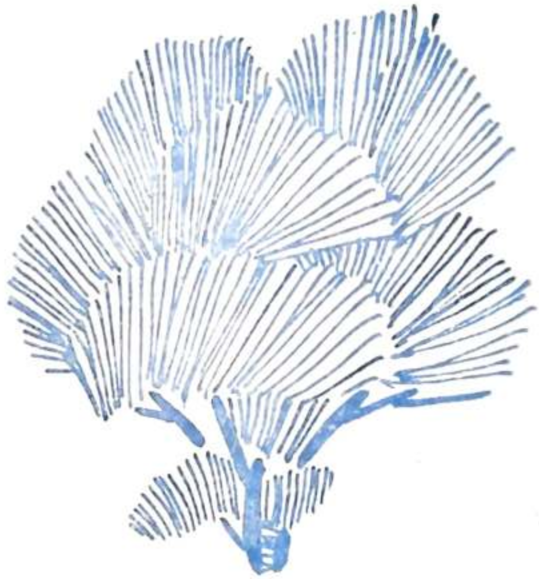

निसर्गांतल्या आदिशक्ती परी तूं
कशाला तुला मोजकीं धोरणें ?
जिचे शुद्ध अस्तित्व आनंददायी
तिलाही कशाला गुढयातोरणें ? ?

— वसंत बापट

' साहित्य संम्मेलन आणि राजकारण '

मौलाली महंमद पठाण
(बी.कॉम. भाग ३)

साहित्य संम्मेलन हे महाराष्ट्राच्या सांस्कृतिक जिवनातील एक आनंद सोहळा आहे. पहिले साहित्य न्या. महादेव गोविंद रानडे यांच्या पुढाकाराने पूणे येथे झाले. तेंव्हापासून साहित्यसंम्मेलनाने स्वतःची अशी एक परंपरा निर्माण केली आहे. आप्पासाहेब फडके, वि. स. खांडेकर, आचार्य अत्रे, अनंत काणेकर, तर्कतिर्थ लक्ष्मणशास्त्री जोशी इत्यादी श्रेष्ठ साहित्यीकांनी साहित्य संम्मेलनांचे अध्यक्षपद भूषविले व अध्यक्षीय पदावरुन मराठी समाजाला प्रबोधन आणि मार्गदर्शन केले आहे.

स्वातंत्र्यवीर सावरकरांनी आपल्या साहित्य संम्मेलनाच्या अध्यक्षीय भाषणाच्यावेळी असे उद्‌गार काढले की "लेखन्या मोडा आणि बंदूका हाती घ्या!" तेंव्हापासून मराठी साहित्य संम्मेलन हे प्रेरणेचे व भावनेचे एक उत्साही स्वरुप बनले,

प्रत्येक वर्षी दोन-तीन दिवस साहित्य संम्मेलन भरते व ते गाज जातेले अध्यक्षीय निवडीमुळे वास्तविक पाहाता साहित्य संम्मेलनामध्ये अध्यक्षपदाची निवड होणे हे लोकशाही प्रथेला धरुन आहे. लोकशाही आली म्हणजे संख्याशाही आली व संख्येच्या बळावर कोणीही मुत्सदी मनुष्य अध्यक्ष होऊ शकतो.सर्वांनी श्रेष्ठसाहित्ती कांचा सन्मान अवश्य करावयास हवा. इंग्रजी, फ्रेंच, रशियन साहित्याच्या तुलनेने मराठी साहित्य थिटे पडते. मराठी साहित्तीकही उमदेपणाने निवडणूकी–सारखे प्रसंग टाळू शकत नाहीत.

या वर्षीच प्रा. गाडगीळ विरुद्ध प्रा. कानेटकर असा अध्यक्षीय पदासाठी सरळ-सरळ सामना झाला. त्यात प्रा. गाडगीळांची सरशी झाली. वास्तवीक पाहता प्रा. गंगाधर गाडगीळ व प्रा. वसंत कानेटकर हे दोघे मराठीचे थोर सारस्वत. प्रा. गाडगीळांनी कथा व समीक्षा या माध्यमातून मराठी साहित्याच्या कक्षा रूंदावल्या तर प्रा. वसंत कानेटकरांनी मराठी रंगभूमी आशय संपन्न केली. प्रा. कानेटकरांनी विशेषतः हिमा–लयाची सावली, रायगडला जेंव्हा जाग येते, अश्रुंची झाली फुले, प्रेमा तुझा रंग कसा? इत्यादी नाटकातून

भावनात्मक भूमिका अगदी समर्थपणे सादर केल्या आहेत. अशा साहित्तीकामध्ये एकाचो निवड कशी होते व दुसऱ्याचा पराभव कसा होतो हे आम्ही समजू शकतो. तेव्हा दोन साहित्तीकामधील चुरस टाळता आली पाहीजे.

दुसरी गोष्ट ज्यांनी मराठी साहित्याचा पाया घातला त्या ज्ञानेश्वरांनीसुद्धा 'संस्कृत' विरुद्ध बंड–खोरी करून उपेक्षीतांच्या भाषेत आपला ग्रंथ लिहीला. ज्ञानेश्वर ते विनोबा ही परंपरा चिंतनशील साहित्याचा मानदंड दाखवते. दुसऱ्या बाजूला ग्रामीण कथा, आत्मचरित्र, नवकाव्य, लघुकथा ही माध्यमे मराठी साहित्य समृद्ध करीत आहेत. पण साहित्य संम्मेलनाने याचे पूरेसे दर्शन घडत आहे.

१९७५ च्या इचलकरंजीच्या साहित्य संम्मे–लनाच्या अध्यक्षपदावरून पु. ल. देशपांडे म्हणाले " जे वाटेल तो ते लिहो ! " संत नामदेवा पासून नामदेव ढसाळपर्यंत त्यांनी मराठी साहित्याची वाटचाल स्पष्ट केली. अभिव्यक्तीचे स्वातंत्र्य हे त्यांनी जीवनमूल्य मानले आजच्या बदलत्या परिस्थितीत साहित्य संम्मेलन व वाचक यांचे नाते नव्याने तपासावे लागेल. कारण साहित्य संम्मेलनाला आज कुंभमेळ्याचे स्वरूप आले आहे. हैद्राबादच्या साहित्य संम्मेलनात कुसुमाग्रज म्हण-तात. चर्चा व भाषणाच्यावेळी मांडव ओस पाडून सर्व माराठी रसीक मोत्यांच्या बागड्या घेण्य साठी एकच गिल्ला करतात. तेंव्हा सघनता ही साहित्य संम्मेलनाची कसोटी असू नये तर 'रसिकता' ही त्याची कसोटी असावी.

खुद्द ज्ञानेश्वरानी परमत्त्वाचा स्पर्श ही श्रेष्ठ साहित्याची कसोटी मानली आहे तर रसिकांचा आनंद व समाधान ही साहित्य संम्मेलनाची कसोटी आहे. बऱ्याच वेळा साहित्य सम्मेलनातील ठराव व राजकीय ठराव यांच्यात कमालीचे साम्य आढळते. उदा. गेली २५ वर्षे सिमाभाग महाराष्ट्रात घालावा हा ठराव प्रत्येक साहित्य संम्मेलनामध्ये चर्चिला गेला व यावर्षी सुद्धा अशा ठरावाची शासन कितपत दखल घेते याची-ही नोंद घ्यावी. साहित्य संम्मेलनाच्या मर्यादा मराठी जीवनाशी निगडीत असायला हव्यात. साहित्य सम्मेलन हे विचारांच्या देवाणघेवाणीचे केंद्र बनले पाहिजे. मराठी माणसांच्या व्यथा आणि वेदना समजावून घेऊन पाऊल उचललें पाहिजे. मराठी व्यवहाराचे स्वरूप त्यात मांडले जावे.असे आज दृष्टीस पडत नाही.वार्षिक उत्स-वाचे स्वरूप साहित्य सम्मेलनास येत आहे. साहित्याचा बाह्य निकष आज प्रवाही ठरत आहे. परिसंवाद, कथाकथन, कांव्यवाचन हेच कार्यक्रम प्रत्येक ठिकाणी चालतात. परंतु त्यामधून नवसाहित्य लेखनाच्या प्रेरणा निर्माण होत नाहीत. हे फार मोठे अपयश आहे. दलित साहित्य, ग्रामीण कथा, झोपडपट्टीतील आतमचरित्र हे सर्व आजच्या जीवनाचे वास्तव घटक आहेत. परंतु समृद्ध ग्रथांची संख्या मराठीत कमी आहे.

स्वातंत्र्यानंतर व संयुक्त महाराष्ट्राच्या स्थापनेनंतर मराठी साहित्य अनेक अंगानी फुलेल असे वाटत होते.ते का बरं फुलल नाही? अजूनही पोस्टमन, हमाल, रिक्षावाला, शिपाई आणी गांवकुसाबाहेरची वस्ती खऱ्या अर्थाने साहित्यास आलेली नाही. तेंव्हा साहित्य संम्मेलनाचा उद्देश वाङमय निर्मितीच्या सकस प्रेरणा निर्माण करणे हाच असावा.

पण राजकीय हस्तक्षेप, राजकीय हालचाली यांनी साहित्य संम्मेलनात वाढतं स्थान पटकावलं आहे. मराठी साहित्य मराठी माणसापासून अलग पडत चालले आहे. तेंव्हा जगातील श्रेष्ठ साहित्याचा विज्ञान युगाचा संदर्भ, जागतीक रंगभूमी यांचा संदर्भ साहित्य संम्मेलनात वाङमयीन दृष्टिकोनातून यावा. कारण टॉलस्टॉय, रोक्सपिअर, सार्त या पाश्चात्य प्रतिभा मराठीत आलीतर मराठी माणसाला बरेच तत्वज्ञान शिकवतील. आजचे मराठी साहित्य करमणूकप्रधान आहे. हेतूविरहीत कथा, स्वप्नरंजीत कादंबऱ्या वाढत आहेत. मराठी नाटकांतून चाळे वाढले आहेत. थोडीसी अवघड व परिणामकारक धक्का देणारी निर्मिती का होत नाही ?

आधुनिक मानसशास्त्रातील याचे गुणदोष आपल्याकडे केंव्हां येणार ? थोडक्यात मराठी जीवन आशय संपन्न करणे हेच साहित्याला आव्हान आहे. जेटयुगात मराठी माणूस, त्यांच्या समस्या व उकल देणारा अजून बनू शकला नाही. बरेच श्रेष्ठ साहित्तीक

साहित्य सम्मेलनाचे अध्यक्ष होऊ शकले नाहीत या साठी प्रयत्न करायला हवा. शेवटी साहित्य सम्मेलन रसिकांच्या, वाचकांच्या पुण्याईवरच जगले पाहिजे. मंत्री आले म्हणजे त्यांचा द्वेष करण्यात अर्थ नाही. राजकारण जनतेपुढे जाणे व जनतेने राजकारण खेळणे हेच लोकशाहीचे सूत्र आहे. शासनाच्या सहकार्याने मराठी साहित्याचा चेहरा बदलण्याचे कार्य जरुर व्हावे. स्वयंभू साहित्तीक स्वत.च्या प्रतिभेवर जगत असतो मर्जीवर नाही. ! या दृष्टीने शासन साहित्य असा वाद होऊ नये असे माझे मत आहे.

शेवटी कोणत्याही सुसंस्कृत समाजाची इमारत त्यांच्या सुसंस्कृत पायावर उभी असते. रत्नजडीत सिंहासने व संगमरवरी रंगमहाल काळाच्या ओघात नामशेष होतात. पण साहित्याची सिंहासने शास्वत राहतात. इंग्लडच्या किंवा महाराष्ट्राच्या सांस्कृतिक इतिहासात शेक्सपिअर, ज्ञानेश्वर व टागोर हीच नांवे नोंदली गेली. कारण ते साहित्याचे हृदयस्पंदन आहे. जोपर्यंत माणस श्वास घेतात, डोळ्यानी पाहू शकतात, कानांनी ऐकतात तोपर्यंत हीच नांवे त्यांच्या कर्णपटलावर येत राहतील. म्हणून शद्बांची सिंहासने निर्माण करणारा कलावंत हा दडपण, प्रलोभन व प्रसिद्धी या मोहापासून दूर असतो. म्हणुनच टॉलस्टाय 'War and Peace' तर खांडेकर 'ययाति' लिहू शकले. ही निर्मिती कोणत्याही सरकारी आदेशाशिवाय झाली आहे. म्हणून जिवनाच्या कक्षा रुंदावणे व जिवनाचे सौंदर्य वाढविणे हे साहित्तीकाचे काम आहे. त्यांची बांधीलकी त्यांच्या कलेशी हवी. अर्थात रायपूर संम्मेलनाचा पेचप्रसंग टळला आहे. ना. टिळक हे रसिक वाचक व प्रेक्षक म्हणून साहित्य संम्मेलनात गेले. महाराष्ट्र व मध्यप्रदेशचे मुख्यमंत्री यांनी या वादळापासून दूर राहून सामंजस्य दाखविले. या सामंजस्याची साहित्तिकाकडून अपेक्षा आहे.

●●

शेतकरी सहकारी संघ लि., कोल्हापूर

आमच्या उत्पादनावरील विश्वासाचे प्रतिक

बैल छाप

प्रगतशील शेतकऱ्यांमध्ये लोकप्रिय "मिश्रखते"

चवदार व रुचकर स्वयपांकासाठी निर्भेळ,

मिरची पूड, मसाल्याचे पदार्थ व गोडे तेले

आणि

ॲल्युमिनियम व स्टेनलेस स्टीलची भांडी

वि. शं. शिंदे, नेसरीकर.
कार्यकारी संचालक

बा. गो. देसाई म्हसवे.
अध्यक्ष

'वेणी'

काशिनाथ गाडे
(तृतिय वर्ष साहित्य)

घाईघाईंनेच मोटारीतून उतरले आणि घरचा रस्ता चालू लागले. आज सरानी ज्यादा तास घेतल्याने घरी परतण्यास उशीर झाला होत. भूक तर फार लागली होती. अशीच मी रस्ता चालत असताना माझ्या पाठीमागून पावलांचा आवाज येऊ लागला. मी थोडी दचकले आणि तशीच चालू लागले. तसा तो आवाज जास्तच जवळ येऊ लागला. वाटले माझा कोणीतरी पाठलाग करत आहे.

मी मागे वळून पाहीले "फक्त ही एक वेणी घ्या" असे म्हणून एक तरुण माझ्यासमोर हातात वेणी घेऊन उभा राहिला तो दिसायलाही फरसा सुंदर नव्हता पण बरा होता. किती. थकला होता. तो! त्याची ती केविलवाणी स्थिती पाहून मी एक वेणी घेतली. त्याने आनंदाने मला दिली. मी पैसे देवू लागले. तर त्याने घेतले नाहीत. "मला- - मला पैसे नकोत" असे म्हणून तेथून तो दूर गेला.

मला आश्चर्य वाटले त्याच्या ह्या-वागणुकीचे तोच एक व्यवसाय करून तो जीवन जगत असावा. त्याच्याबद्दल विचार करीतच मी घरी गेले.

मी नियमीत कॉलेजला जात होते. तो दररोज मला वेणी देणार पण पैसे घ्यावयचा नाही. मला मात्र फुकट वेणी घेण्यात संकोच वाटू लागला. म्हणून त्याला चुकवून नेहमीच्या वाटेने न येता दुसऱ्याच वाटेने घरी येऊ लागले. परंतू पैसे न घेता मला वेणी देण्यात त्याची काय भावना होती हे मला केव्हाच समजले नाही.

सगळयांच्या जीवनातील आनंदाचा दिवस दीपावळी! दीपावलीच्या शुभप्रसंगी काही नवीन वस्तू खरेदी करण्यासाठी घरा बाहेर पडले, थोडं अंतर चालले असेन इतक्यात समोरून तो येताना दृष्टीस पडला. त्याने मला पाहिले व तो भरभर येऊ लागला आता मात्र मला त्याला चुकविता येणार नव्हते. मी तशीच थांबले.तो नजीक अला.दिनवाण्या नजरेने पहात होता आणि त्याचवेळी त्याने मला नेहमी प्रमाणे वेणी

देवू केली. मी वेणीवरून नजर फीरवली, नेहमीच्या शेवंतीच्या फुलाची आजची वेणी नव्हती तर ती पांढऱ्या शुभ्र मोगरीची आणि फारच सुंदर बनवली होती. मला ती फार आवडली, पण फुकटची वेणी निदान आज तरी मला कांही केल्या नको होती. व मी घेणारही नव्हते म्हणून त्याला मी पैसे देवू लागले तोच.

'ताई' तुम्ही इथून पूढे घेऊ नका. पण आज

या दुर्दैवी माणसाकडून ही वेणी घ्या. तुमच्यासाठीच माळून आणली आहे ताई !

'ताई' हा शब्द ऐकताच मी थोडी बावरले आणि त्याला विचारले.

'अरे, तू मला ताई म्हटलंस'

त्यावर तो म्हणाला

'माझ्यासारख्याने आपणाला ताई म्हटल्या-बद्दल राग आला तुम्हाला?'

मी त्याच्या चेहऱ्यावर नजर टाकली त्याच्या डोळ्यातून अश्रू ओघळले. मीही गहिवरले. त्याला म्हटलं " अरे राग नाही आला – – – पण ऽऽ तुझ्या डोळ्यात ही आसवे कां ?" 'ताई, ऐकाल तुम्ही ती कटू कहाणी ? तुम्हाला बाजारात जायला उशीर होईल"

'होऊ दे उशीर, पण सांग सर्व कांही.'

ऐका तर, आज वर्ष दीड वर्ष झाल असेल त्या गोष्टीला. अगदी तुमच्यासारखीच मला एक बहीण होती. तुमच्या प्रमाणेच तीही शाळेला जात होती माझी एकुलती बहीण असल्याने कांहीतरी करून तिला खूप शिकवावे, तिला गुणी असल्याचे पहावे म्हणून मी धडपडू लागलो पण दैवाचा खेळच निराळा. त्या दैवाने माझ्यावर फार मोठा आघात केला व एके दिवशी माझी बहीण शाळेला गेली ती घरी आलीच नाही. खूप वाट पाहीली शेजाऱ्यांच्या घरी विचारपूस केली. पण कुठेच कांही कळेना म्हणून शेवटी तिच्या मैत्रिणीच्या घरी चौकशी केली पण मैत्रिणीही अजून परत आल्या नव्हत्या तसाच विचार करत शाळेच्या रस्त्याकडे जाऊ लागलो. समोर थोडया अंतरावर खूप माणसे जमलेली दिसली. मी ही काय आहे ते पहावे म्हणून पूढे झालो. मी काय पाहतो हेच मला कळेना माझी बहीण एका ट्रकखाली सापडली होती. केंव्हाच तिचे प्राण निघून गेले होते. ताई, दैवाने माझ्या एकलत्या एक बहिणीला माझ्या पासून हिरावून नेलं,माझं स्वप्न माझ्या, इच्छा आकांक्षा सर्व धुळीला मिळालं. नशिबान आम्हाला आई-बाबांच्या मायेला पारख करुन दुःख दिलं होतंच, पण देवाला हे दुःख कमी वाटलं असणार म्हणूनच त्याने मला ह्या दुःखाच्या खायीत लोटले सांगा, सांगा ताई मी मायेच्या माणसाविना कस जगू? ती अगदी तुमच्या सारखी होती; म्हणून मी तुम्हाला बहीण मानूनच आतापर्यंत वेणी देत आलो, आणि 'ताई' म्हणूनच बहीण मिळाल्याचे माझे मन मला सांगू लागले.

त्याची ही हृदयद्रावक कहाणी ऐकून आणि सांगतेवेळची केविलवाणी स्थिती पाहुन माझ्याही डोळ्यांतून आपोआपच अश्रू ओघळले.

तो पुढे म्हणाला.

'ताई' मी तुम्हालाच बहीण मानतो, मला भाऊ म्हणून ओवाळा, मला बहिणीचे प्रेम द्या. या दुःखाच्या खाईत तुम्ही तरी एक आशेचा किरण सोडा एवढीच माझी एक इच्छा आहे.

मी त्याला पुढे बोलू न देता घरी घेऊन गेले. त्याला उटणे लावून आंघोळ घातली. पाटावर बसवून ओवाळले ओवाळणी म्हणून त्याने ती सुंदर वेणी दिली आणि तो साश्रू नयनानी आनंदाने हसला. मी ही हसले कारण मला आणखी एक भाऊ मिळाल्याचा आनंद झाला. रेडिओतून गाणे सुरू होते.

ओवाळिते मी लाडक्या भाऊराया
वेड्या बहिणीची वेडी ही माया !

○○

‘ विळखा ’

राजू बागबान (महागांवकर)
बी. कॉम. भाग दोन

“ आई ऽऽ ” विसूनं जीवघेणी किंकाळी मारली. झोपेतच तो घामाने भिजला होता. त्याच्या किंकाळीने खोली झाडता–झाडता हातातली केरसुणी टाकून नर्मदाबाई बाहेर धावल्या. आणि झोपेतच सारं पांघरुन अंगातोंडाभोवती गुरफटून घेतलेल्या विसूच्या अंगावरची चादर खसकन् ओढत त्या म्हणाल्या,

“ विश्या, मेल्या एवढा दिवस वर आला तरी पासला पडलास ! उठ बघू ! शिचा, रात्री उशिरापर्यंत विग्लीश सिनेमे पाहत भटकतो आणि असा किचाळतो ! ” एवढ्या ओरडण्यावरही विसू उठला नाही. तशा त्या आणखी ढोशीत त्या म्हणाल्या,

“ कारट्या गेल्या जन्मी काय कुंभकर्ण होतास की काय ? अरे उठ की ! ” तसा विसू तोंडावरची चादर दूर हटवीत झोपाळू आवाजात म्हणाला,

“ आई, काय कटकट लावलीस सकाळी सकाळी ! च्या मारी सुट्टीच्या दिवसात सुद्धा सुखाची झोप लागू देत नाहीस ! ” तशा नर्मदाबाई तणतणल्या,

“ सुट्टीचा दिवस म्हणायला, शाळा असताना दिखील कधी आठाच्या आधी उठला नाहीस ! म्हणतात ना खाण तशी माती ! बाप तसा बेटा ! कुंभार तसा लोटा ! ” बापाचा उद्धार चालू झाला तसा, आता म्हातारी झोपू देणार नाही हे ओळखून अंगाला आळोखे–पिळोखे देत विसु अंथरुणावर उठून बसला. आणि आळोखे देत असताना त्याच्या बनियनवर नजर गेली. अंगावर रक्ताचा ढसरडाग पडला होता. तो भयभीत झाला. ‘ आता या डागावर थेरडीची नजर गेली तर ती भाजून खाईल ’ असं मनातल्या मनात म्हणत डाग लपविण्यासाठी अंगावर चादर घेऊ लागला. तशा नर्मदाबाई म्हणाल्या,

“ आता उठ की ! की आणखी पासलणार आहेस ! अरे आज संकष्टी आंघोळ कर, गणपतीला जाऊन ये ! ” त्यानी त्याच्या अंगावरची चादर खेचली. विसूचा डाग लपविण्याचा प्रयत्न दुबळा ठरला. नर्मदाबाईंची नजर विस्फारली. डोळे मोठे करीत त्या किंचाळल्या.

" विस्या, रक्ताचा डाग कसला रे हा ? की कुठं मारामारी केलीस ?"

" अगं सदा सर्वकाळ अशी अंगावर काय येतेस धसकन्, काल रात्री सिनेमाच्या रांगेत तिकीटाच्या पाळीसाठी मारामारी झाली एकाला असां पिटला असा पिटला की यंव ! रक्ताचा सडा घातला टॉकीच्या आवारात पोलीस आले म्हणून भडवा वाचला नाहीतर खलास केला असता त्याला !" विसूनं हुकमी थाप मारली. तशा नर्मदाबाई म्हणाल्या.

" एकवीस !"

" काय एकवीस ?" विसूनं विचारलं.

" ही थाप एकवीस वेळा मारलीस तूं ! काय भानगडीत आहेस कुणास ठाऊक !" विसू अंथरुणातून बाजूला झाला. त्याची पाठ वळली. तशा त्याच्या पाठीवर असलेला तळहाताच्या पंजासारखा रक्ताचा डाग त्यांनी पाहिला आणि त्या म्हणाल्या,

" विशा खरं सांग बाबा. हा रक्ताचा डाग कसला ? की कुणाचा मुडदा पाडून आलास ?" त्या घाबऱ्या आवाजासरशी विसूच्या हातापायातील त्राण गेलं. पाय लुळे पडताहेत असं वाटलं. ओठांला कोरड पडली. तोंडातून शब्दही फुटेना सुन्न झालेला विसू आपल्याकडे आईकडे पाहतच राहिला. भकास नजरेनं ! तशा दबक्या आवाजात नर्मदाबाई त्याला हलवीत म्हणाल्या,

" बोल की रे बाबा ! ह्या माझ्या फुटक्या कपाळाला काय आणून लावलयस तूं !" विसूच्या डोळ्यासमोर काल रात्रीचा प्रसंग उभा राहिला... .

रोजच्याप्रमाणे विसू आपल्या टोळक्या सोबत फिरायला बाहेर पडला होता एकत्र बांधेगण असूनही आज एक रहस्यमय अबोला त्यांच्यात पसरला होता. नंदचा, विश्राम आणि श्यामू यांच्यासह हॉटेलातल्या नित्याच्या टेबलावर कांही रित बसून किशोरलालची वाट पाहत होते. सर्वजण एका भयानक विचाराने झपाटले होते. नंदयानं आपल्या घड्याळात पाहिलं आणि मान उडवून इशारत दिली. त्यानं हलक्या आवाजात विचारलं,

" विशा, शामू काम व्यवस्थित झालं पाहिजे !" तसा विसू साशंकपणे म्हणाला,

" पण कुणाला कळलं तर ?" तसा नंदचा चिडलेल्या सूरात म्हणाला,

" काही कळत नाही ! आपल्या चौघाजणाखेरीज कुणाला माहिती असणार हाय ?" एवढ्यानंही समाधान न झालेला विसू आणखी शंका घेत म्हणाला,

" पण-पण आपण हे सारं केलं पाहिजे का ? तसा शामू म्हणाला,

" नंदचा विशाला सांग ! बेत एकदा ठरला की ठरला ! त्यात बदल होणार नाही " त्यावेळीच किशोर आत आला होता. उंच, तगडा, रंगेल असा किशोरीलाल आत येताच त्यानं मजेदार शीळ घालीत नंदयाला विचारलं,

" क्यों नंदचा आज अपना वादा निभावोगे ना? सालं दस हजार तर दस हजार, पण ती मिळालीच पाहिजे ! तुला पैसा मिळेल. तिची सगाई होईल ! माझ्याही उरातली आग शांत होईल ....." विसूनं एकदा चिडून, संतापानं किशोरीकडं पाहिलं. त्याचं माथ भडकलं होतं. त्याच्या सख्या बहिणीच्या शिलाची किंमत दहा हजार ठरवली होती. या किशोरीनं ! चैनीसाठी पाण्यासारखा पैसा उधळणारा हा किशोरीलाल विसूच्या बहिणीसाठी—कल्पनेच्या रूपासाठी हा पैसा मोजायला तयार झाला होता. विसू संतापाने त्याच्याकडे पाहत होता. पण किशोरी शांतपणे म्हणाला,

" वादा मंजूर नसेल, छोड देना यार ! आपण काय रंगेल पक्षी ! इथं नाही तिथं जाऊ ! पण बेटा, हा पैसा आहे एवढं मात्र विसरू नकोस ! तिला अशीच जपत बसशील तर .. तू आयुष्यात तिला सुखी करू शकणार नाहीस ! तिच्या आणि सर्वांच्या सुखा—साठी हा आज एक दिवस तू..." विसूचा सारा राग दुबळा ठरला होता. तो लाचार झाला होता. त्याची मान खाली गेली. त्याला लाज—लाज वाटली. शरमेनं जीव नकोसा झाला. पैशासाठी आपण तिला आपल्या

बहिणीला असलं पाप करायला लावायचं ? पण जे ठरलं होतं, ते त्याच्या साऱ्या मागं त्याचे दोस्त होते. साऱ्यांनी एक बेत मनाशी ठरवला होता. विसूनं एकवार सर्वांकडं पाहिलं आणि म्हणाला,

" वादा केल्यानंतर पुरा निभवायची ही पद्धत आहे ! चला ! " आ ण सारेजण बाहेर पडले.

अंधारातच त्यांची वाटचाल चालू झाली. शहराचा भाग संपून नवीन वसाहत आणि पार्कचा परिसर चालू झाला. अंधारात कुणीच कुणाशी बोलत नव्हतं. पलिकडं पार्कमध्ये माणसांची वर्दळ जाणवत होती. ठरल्याप्रमाणं सारा कट जमून आला होता. बऱ्याच दिवसाची त्याची आशा सफल होणार होती. मागून चाललेला विसू मात्र विचारांच्या भणभणणाऱ्या वादळात हेलपटत होता. आपण करतो आहोत ते योग्य की अयोग्य याचा निर्णय त्याला घेता येत नव्हता. तो या क्षणी विचाराच्या अशा एका टोकावर पोहचला होता की, त्याला आता मागे फिरता येत नव्हते. मागं फिरणं हे दुबळंपण ठरलं असतं. त्याला दुबळा म्हणन घ्यायचं नव्हतं. प्रसंगी स्वतःच्या प्राणाचं मोल देऊन कल्पनाचं आपल्या बहिणीचं लग्न करायचं होतं. तिचं रक्षण करणं हे त्याचं कर्तव्य होतं, त्याची जबाबदारी होती .. मागून शाम आणि नंदया येत होते. आणि अचानक हालचाल झाली. नंदयानं अचानक किशोरी–लालवर झडप घातली. आणि तोंड दाबून धरलं. धडपडणारा, वळवळणारा किशोरी गोंधळला होता. काय झालं हे त्याला समजलं नाही. तो भयभयीत होऊन धडपडत होता. पण नदयाची पकड जबरदस्त होती तेवढ्यात शामूनं हातातल्या खंजीराचे दोन–चार सलग वार त्याच्या पोटात खुपसले. किशोरी धडपडला. वारावर वार बसत होते. विस्फारलेल्या डोळ्यांनी विसू किशोरीलालची धडपड पाहत होता. जखमांनी घायाळ झालेला किशोरीलाल मातीत टाचा घाशीत होता. हातात रक्तानं भिजलेला चाकू धरून शामू किशोरीचे खिसे तपासत होता. त्याच्या हाताला नोटाचं बंडल लागताच त्यानं ते विसूच्या हातात खुपसलं.

" विसू ही तुझ्या बहिणीच्या अब्रूची किंमत ! शील शाबूत राखून वसूल केलेली ! घे ते पैसे. सांग तिला झोपडपट्टीतील दरिद्री भावानं तिला दिवाळीची ओवाळणी घातली ! नंदया, विश्राम चला उचला याला ! विसू, तू आता घरी जा ! पण एक शब्दही कुठे उच्चारू नकोस ! " हातात नोटाचं बंडल तसच धरून सुन्न मनानं विसू उभा होता. त्याची पावलं घराकडं वळायला तयार नव्हती. जीवाला जीव देणाऱ्या दरिद्री पण प्रामाणिक दोस्तांच्या या कृतीनं त्याचं मन भरून आलं होतं तो म्हणाला,

" दोस्त, तुमचे हे उपकार मला विसरता यायचं नाहीत. पण–पण मी ही तुमच्याबरोबर फासावर जाईन ! जे व्हायचं ते तुमच्या बरोबरच होऊ द्या माझं ! चला. मी उचलतो याला ! " असे म्हणत किशोरीलालचा रक्ताने भिजलेला मुडदा विसूनं खांद्यावर घेतला आणि त्या अंधारातच तो नदीच्या पात्राच्या दिशेनं चालू लागला.

रात्री बराच उशीर तो एकटाच भटकत होता. खूप उशीरा तो घरी परतला होता. मस्तक विचारानं फुटायची वेळ आली होती. सिगारेट ओढून–ओढून तोंड भगभगत होतं. पोटात भुकेनं डोंब उसळला होता. तशाच अवस्थेत तो घरी परतला होता. तांब्याभर पाणी पिऊन झोपी जाण्याचा प्रयत्न करीत होता. पण झोप येत नव्हती सारखा या कुशीवरून त्या कुशीवर तळमळत होता. त्याच्यासमोर वळवळणारा किशोरी–लाल दिसत होता. चैनीसाठी चटावलेला, लक्षाधीश बापाचा पोर किशोरीलाल ! पैशाच्या मस्तीत वावरणारा, जगाला तुच्छ मानणारा किशोरीलाल ! त्याच्या रक्तात आपले हात रंगलेत ही जाणीव त्याला वारंवार अस्वस्थ करीत होती. हे सारं आपल्या आईला आपण सांगायचं का ? कसं सांगायचं ? तिला काय वाटेल ? एकामागून एक प्रश्न त्याच्यासमोर नाचत होते. दारिद्र्यातही प्रामाणिकपणा, कष्ट न सोडणाऱ्या आईला हे ऐकून काय वाटेल ? ज्या आईनं कष्टाचे डोंगर उपसून, मोलमजुरी करून, कुणाची भांडीघासून, कुणाची लोणची पापड करून आपल्याला शिकवलं, लहानाचं मोठं केलं. तिच्या कष्टाला साथ देत चार

घरी पाणी भरून शाळा शिकलो. खूप स्वप्नं उराशी बाळगली. जबाबदारी शिरावर घेतली पण किशोरीच्या एका शब्दासाठी त्याचा आपण खून केला. जग तील एक पाप आपण नाहीसं केलं. पण आता पुढं काय ? हे सारं आपण कसं समजवायचं ...बहिणीच्या हिता–साठी—सुखासाठी आपण गुन्हेगारीच्या आगीत स्वतःला झोकून दिलं हे तिला कसं पटवायचं ? आपण केलं ते चूक की बरोबर. आपण त्याचा न्याय केला तो योग्य की अयोग्य, रात्रभर नुसता विचार चालला होता. विचार करून–करून तो थकला आणि त्याच ग्लानीत त्याला झोप लागली –

पहाटे–पहाटे त्याला स्वप्न पडलं होतं. त्या स्वप्नात त्याला किशोरीच्या जागी आपण आहोत आणि किशोरी छातीत खंजीर खुपसण्यासाठी येतोय असं स्वप्न पडलं आणि त्यातच तो ओरडत जागा झाला होता—

त्यानं समोर पाहिलं. नर्मदाबाई त्याला गदगदा हलवीत होत्या. एक सारख्या त्या विचारीत होत्या. पण शेवटी त्यानं धीर करून सांगितलं,

" खरं ते सांगतो पण–पण तुझ्या तोंडातून एक शब्दही बाहेर पडला तर गजाननाची शप्पथ आहे." आणि भराभर सांगायला सुरवात केली. विस्फारलेल्या डोळ्यांनी नर्मदाबाई सारं ऐकत राहिल्या. त्यांच्या डोक्यात एकच विचार होता. आपल्या पोरानं खून केलाय !– त्यांच्या मस्तकावर वीज कोसळल्यासारखं वाटलं त्यांना ! त्या मट्कन खाली बसल्या, ढासळल्या. विसू आतल्या आत गुदमरून रडत होता.

पहाटे–पहाटेच पिंपरीला कल्पना कामावर गेली होती. घरांत ती आता दोघंच होती दुपार झाली होती. चूल्ही आज पेटली नव्हती. डोळ्यातून आसवं हरवल्या मुद्रेनं नर्मदाबाई भितीला टेकून बसल्या होत्या. छप्पर तुटल्यासारखं सारं आयुष्य उजाड झालय, असं त्यांना वाटत होतं हताश झालेल्या, हातापायांतील त्राण मालेल्या नर्मदाबाई आणि त्यांच्या समोर विस्फारलेल्या मनाचा विसू बसला होता ! आजपर्यंत सरळपणानं, प्रामाणिकपणानं जगलेल्या कष्टाचे डोंगर उपसून जिद्दीनं जगणाऱ्या नर्मदाबाई–समोर असा पेच आयुष्यात प्रथमच उभा होता. बहिणीचं शील राखण्यासाठी एका पापी माणसाचा बळी घेणाऱ्या पोराला आता फासावर जा म्हणून सांगायचं कसं ? त्याच्यापासून वाचवायचं कसं ? त्यांनी विसूला सांगितले होते.

" विसू, ठाण्यावर जा ! झालेला प्रकार सांग ! पैसे परत कर आणि माफीचा साक्षीदार हो !

विसू परत पेचात सापडला होता.
त्याच्या समोर अंधार पसरला होता.

अंधारानं घेरलेल्या नदीच्या खळखळत्या प्रवाहानं आपलच प्रेत आता हेलकावे खात चाललय असा भास विसूला झाला.

संध्याकाळ झाली.

नेहमी प्रमाणं हॉटेलच्या ठरलेल्या टेबलावर सर्वजण जमले होते. पण कुणीच कुणाशी बोलत नव्हता. कॉफी आणि सिगारेट संपवून सर्वजण बाहेर पडले. गावाबाहेर निवांत जागी येताच नंदयानं विचारले.

" पोलिसांच्या हालचाली चालू झाल्या समजलं ?" सारेजण त्याच्याकडं पाहतच राहिले. विसूच्या पोटात भीतीनं गोळा उठला ! त्याच्या हाता पायाला कापरा सुटला. त्याच्याकडं पाहत नंदयानं विचारलं,

" विसू, घाबरलास की काय ? अरे ऽ खून केला आम्ही आणि तुला घाबरायला काय झालं ?"

" नाही–नाही रे ! मी नाही घाबरलो. पण–पण आईला मी हे सांगितलं !" त्यानं सांगताच सारेजण मनोमन हादरले. शामूनं विचारले,

" काय सांगितलंस तू ?"

" सारं–सारं सांगितलं ! आईच्या डोळ्यांची भीती वाटली. सगळं सांगितलं. ताईच्या अब्रूसाठी

किशोरीचा खून केला... हे पैसे आणले. सारं सांगितलं ! आईला भयंकर वाईट वाटले रे ! आम्हांला कष्टानं, प्रामाणिकपणानं वाढवलं, शिकवलं. तिला सुखाचे चार घास भरवण्याऐवजी मी भयंकर अपराध केला. तिच्या वाट्याला आता कसलं सुख येतयं ! तिनं मला पोलीस ठाण्यावर हजर व्हायला सांगितलं !" विसू धडाधड सांगत सुटला. सारे हादरून त्याच्याकडे पाहतच राहिले. शामू शांत होता. त्यानं एकवार सगळ्यांच्याकडे पाहिले आणि म्हणाला,

"आम्ही गोत्यात आलो ! विशानं बेईमानी केली. दोस्त, विशा तू जगायला लायक नाहीस. तुझ्या बहिणीसाठी त्याचा आम्ही खून केला. आता आम्हा सर्वांना जगायसाठी तुझ्या आईचा आणि तुझा काटा दूर करायला हवा !" म्हणत त्यानं दोराचा फास विसूच्या गळ्यात घातला. तसा विसू भितीने थरथरू लागला. जीवाच्या भीतीनं त्याच्या घशाला कोरड पडली. चारी बाजूनी अंधारून येतयं असं त्याला वाटू लागलं. आता हा फास आवळला जाईल, आपलीही परिस्थिती किशोरीसारखी होईल, आपलंही प्रेत नदीच्या पात्रात कुजेल, सडेल. लांडगे, तरस आणि आणि कावळे–गिधाडं आपल्या प्रेताचे लचके तोडतील. सारं जग गरगरा फिरतयं असं वाटलं. विसूच्या तोंडा–तून शब्दही फुटेना. पण शामूच्या हातातील फासाची दोर विश्रामनं आणि नंदयानं काढून घेतला आणि तो दोर विसूच्या हातात देत नंदया म्हणाला,

"एका चुकीसाठी आपण दुसरी चुक करायला नको ! याला जिवंत सोडू आणि याच्याच हाताने याची आई मरायला लावू, परंतु गुपचूपपणे झालं पाहिजे. म्हणजे आपण सुखरूप असू !" विसू त्यांच्याकडे पहात राहीला. मध्येच शामूनं विचारलं,

"आपण कसे सुखरूप असूं ?"

"हे बघ शामू ! खूनाची माहिती या आपल्या चौघानंतर फक्त त्याच्या आईला माहीत आहे. तिलाच नाहीसी केली की आपल्या मार्गावरील काटा दूर होईल ! आपण सुखरूप राहीलो ! हे बघ विसू, तूं साऱ्यांचा विश्वासघात केला आहेस. सर्वांनाच धोक्यात आणलं आहेस. त्याची सजा तुला भोगायला हवी. तू तुझ्या आईला खलास केलं पाहिजेस. नाहीतर तुला आणि तुझ्या आईलाही खलास करणं आम्हांला भाग पडेल !" विसू पुरा हादरला, आपण कसल्या चक्रात सापडलोय याची कल्पना त्याला आली. इकडे आड तिकडे विहीर अशी स्थिती झाली. कुणीतरी कानात तापलेलं शिसं ओततो असं वाटलं. भयभयीत आवाजात तो म्हणाला,

"नंदया, अरे मी माझी आई मारायची... किती भयंकर गोष्ट सांगतायसं तू ?"

"विसू ऽ आपण सर्वांनी जगायला हवं ! तुझ्या बहिणीवर किशोरीनं पापी नजर ठेवली, पैशानं तिला विकत घेण्याचा विचार केवळ बोलून दाखवला एवढ्यासाठी त्याला खलास केला ! पण तू बेईमानी केलीस. ती झाली नसती तर हा प्रसंग आला नसता. तुझ्या अपराधाची सजा तू भोगायला हवीस जा ! उद्या संध्याकाळी म्हातारीची प्रेतयात्रा निघायला हवी. खांदे द्यायला फार तर आम्ही आहोत. जा !"

निर्जीवपणानं, खचलेल्या मनानं विसू अंधारातून चालू लागला. मरणाच्या फासातून सुटूनही आपण एक जीवंत मरण भोगतो आहोत असं विसूला वाटू लागलं. भणभणत्या मनानं, विसू रखडत रखडत घरची वाट तुडवू लागला. त्याची जडशील अंधारात ठेचाळत–ठेचाळत तो रस्त्यावर आला. आता त्याला अंधाराची साथ होती आणि तीच तिला हवीहवीशी वाटू लागली.

रात्रीचे दहा वाजून गेले. आजही घरात चूल पेटली नसेल म्हणून गाडीवर खाऊन विसू घरात आला. त्यानं मनाशी कांही ठरवलं होतं. पण तो शांत होता. आता त्याला अंधारानं खूप धीर दिला होता. त्याला कशाची भीती नव्हती, तमा नव्हती. घरी आला. दारं सताड उघडी ठेवन नर्मदाबाई वाट पहात बसून होत्या. डोळ्यात प्राण आणून त्यांची दृष्टी विसूच्या वाटेवर खिळली होती. एवढ्यात पावले वाजली. विसू घरात आला. त्यानं बसकण मारली.

" काय झालं ? गेला होतास ठाण्यावर ?"

" गेलो असतो तर परत आलो असतो का !" विसून विचारलं.

" झालं ! विशा, घराला काळं फासणार रे बाबा ! राहिलेली अब्रू वेशीवर टांगणार तूं ! अरे ऽ कसल्या माजात असला उर्मटासारखा वागायला लागलास ! एवढं लहानाचं मोठं केलं. प्रामाणिकपणानं, ताठमानेनं दिवस काढले. तिथ हा कसला दिवस दाखविलास तूं !" नर्मदाबाई तणतणत होत्या. मोठ्यानं बोलताही येत नव्हतं. राग आत धुमसत होता. विसू मुकाट्याने बसून राहीला. बोलून-बोलून नर्मदाबाई बसल्या जागीच पेंगू लागल्या. विसूचे डोळे त्यांच्यावर खिळले होते...

ही आपली आई बारा घरचे जेवण आणून चवीरवीनं खाणं देऊन बहीण-भावंडांना तळहाताच्या फोडासारखं जपलं होतं. चांगलं संस्कार घडवून मोठं केलं. शिकवलं पण नशीबच फुटकं. एवढं शिकूनही वशीला नाही म्हणून नोकरी नाही. अर्जं रखडत-रखडत दिवस जात होते. त्यातच या झोपडपट्टीतील पोरांची संगत लागली. जीवाला जीव देणारी पोरं ! वरुन मवाली पण आतल्याआत माणूसकीचा झरा वाहात असणारी ! केवळ कल्पनेला वाईट नजरेनं पाहीलं. पैशाच्या मोबदल्यात तिची शय्या सोबत मागितली एवढ्यासाठी किशोरीलालला खलास करणारी पोरं !... त्यांच्याच नादानं आपले हात रंगले. त्याचं आस्तित्व आपल्या प्रामाणिकपणात धोक्यात आले... पण जिच्यासाठी हे रामायण घडले ती कल्पना आणि आई या दोघांनाही याची जाणीव नव्हती. मग आपण जगण्यासाठी आईचा गळा दाबायचा का ? तिला फासी द्यायची कां ?- पेंगणाऱ्या, नर्मदाबाईना एकटक तो न्याहाळीत होता.

आपण मरणाला भिणारे नाही.
मग हा भ्याडपणा कां ?

आईला ठार मारून जगणं हा कसला पराक्रम ? तिला जगवून ही आपण जिवंत राहू हे सांगता येत नाही ! खिशातला फास त्यानं हाती घेतला. त्यानं एकवार आपल्या आईला पाहिलं. तिच्या पायांना हात लावला. शेवटचं दर्शन त्यानं घेतलं आणि तो दोर त्यानं तुळीला टांगला आणि आपली मान त्यात अडकवली आणि त्यानं झोकून दिले. क्षणभर त्याचं शरीर वळवळलं आणि तो निर्जीवपणे लोंबकळू लागला.

नर्मदाबाई पेंगत होत्या.

देव्हाऱ्यातली मिणमिणती ज्योत अंधाऱ्या खोलीत तेवत होती. तिच्या प्रकाशात गळफास लावून घेतलेल्या विसूची भीषण सावली पसरली होती.

अनेक असहाय्य रोगावर

होमीओपाथीक चिकित्सा

संधीवात, अर्धांग, दमा, मिरगी, (फीटस्), संतानप्राप्ती व अनेक मानसिक रोग, यावर होमीओपाथीक चिकित्सा व उपचारपद्धती सर्वश्रेष्ट आहे

डॉ. संकेश्वरी क्लिनिक
आजरा संकेश्वर रोड, गडहिंग्लज,

हे अशा उपचार पद्धतीचे ह्या भागातील एकमेव उपचार केंद्र आहे.

' बाळूमामा '

सुरेश कुराडे
बी. कॉम. भाग तीन

बाळूमामा हा आमचा न्हावी. चांगला पूर्ण पिकलेला, डोक्याचा कापूस झालेला. त्याच्या सलून समोरून जाताना तुम्ही कोणीही पाहू शकता, त्याच्या ऐंशी वर्षाच्या कपाळावर जमलेल्या सुरकुत्या ! त्याच्या कानशिलाच्या बाजूनं लोंबणारं गोरं गोरं मांस; आणि पार खिडकीसारख्या दिसणाऱ्या कानांच्या पाळचा ! एखादी मातीची घागर डबं घालावी तसं बाळूमामाचं डोकं ! बाळूमामा वयानं झाला असला तरी तो कुठही जरासुद्धा वाकलेला नाही. ताठ गोऱ्या माडासारखा तो आपल्या खुर्चीसमोर काम करीत असतो. त्याच्या निळ्या पोपाखामुळं त्याचं म्हातारं सौंदर्य अधिकच खुलून दिसतं. बाळूमामाच्या हातावरचे, पायावरचे आणि छातीवरचे केस पाहिल्यावर असं वाटायला लागत, की हा माणूस पांढऱ्या केसानी बनवलाय्. मी बाळूमामाला एकदा दुकानात लाकडी बाकड्यावर झोपलेला पाहिला. लांबलचक, कापसाच्या पुतळ्या– सारखा मामा आडवा झालेला. मामाला फक्त एकच हाक मारली. मामा बटण दाबल्यासारखा ताडकन् उभा राहिला खुर्चीसमोर अजून त्याच्या अंगात वीज आहे.

बाळूमामाच्या दुकानात केस कापून घेणं, म्हणजे विश्रांती गृहात प्रवेश करणं. स्वच्छ आरसे, सुगंधी साबण, आणि आमचा देवदूतासारखा मामा. बाळूमामा शिकलेला नाही, पण पुण्याच्या भटजीला लाजवेल अशी त्याची देखणी भाषा. तो बोलू लागला की अंगावर बकुळीची फुलं पडताहेत अस वाटतं गिऱ्हायकाला. ऐंशी वर्षानंतरसुद्धा मामाचा आवाज मोडलेला नाही. तुम्ही कोणीही विश्वास ठेवणार नाही माझ्यावर. आहो हा ऐंशी वर्षांचा जीव आठ–आठ तास सतत उभा रहातो. तुमच्या डोक्यावर स्वर्ग वाकावा तसा मामा सुखद केस कापत असतो. त्याची वयस्क बोटं डोक्यावरून मोर पिसासारखी अलगद फिरतात. त्याच्या हातातली कात्री उगाचच सुखद वळवळ करीत फिरत असते. तो बोलतो ते तुमच्या प्रतिबिंबाकडे बघूनच. मामाला उगाच आचकट केलेला विनोद आवडत नाही. त्याचं सर्व गिऱ्हायिक कल्चर्ड आहे.

बाळू मामाच्या आयुष्यातली ऐंशी वर्षे स्वच्छ नाहीत. बाळूमामान आपल्या भावजयचा खून करून १४ वर्षे तुरुंगातली हवा अनुभवली आहे. बाळूमामा हा मूळचा रजपूत राजस्थानातला. खडतर वाळवंट तुडवीत पार महाराष्ट्रापर्यंत येऊन पोहचला. मामा आता पूर्वीचा राहिला नाही. त्याच्यातला गुन्हेगार मावळला आहे. आयुष्याच्या संध्याकाळी मामाचे असे जवळचे कोणी नाही. मामाची इर्षा आहे, श्वास असे-पर्यंत काम करणे आणि स्वतःला सांभाळणे. मामाच्या छोट्या घरात तुम्हाला मांजर, कुत्रा किंवा पालसुद्धा दिसणार नाही. त्याच्या राहत्या घराच्या आतल्या खोलीत एक मृत प्राणी संग्रालय आहे. मामानं घरात मारलेल्या पाली, झुरळ, कोळी आणि मुंगळेसुद्धा वेगवेगळ्या काचेच्या बरणीत भरून ठेवले आहेत. एका मोठ्या कागदावर रंगी-बेरंगी फुलपाखरं पिनानी टोचून भिंतीला चिकटवून ठेवली आहेत. मामाला स्वत.खेरीज घरात कोणी जिवंत असलेल आवडत नाही. या माणसाचा हा छंद मानवाला उपकारकच ठरला आहे. बाळूमामातला भयानक गुन्हेगार मानवेतर प्राणी मारण्यात अडकून पडला आहे.

मला हे सारं समजल्यावर मामाच्या दुकानात जाणं मी बंद केलं. सोमवारचा दिवस होता तो. मामानं मला आपल्या घरी चहाला बोलावलं. भीत भीत मी मामाच्या घरात पाय टाकला. मी पाहिलं. बाळूमामा शेगडीत डोळं खुपसून रडत होता. मला भीती वाटली क्षणभर. मामान चहाचे कप भरले आणि डोळे भरून आपल्या दीर्घ जीवनाची काळी कथा सांगितली. शेगडीत निखारे फुलत होते, घड्याळाचे काटे पुढे सरकत होते आणि मामाची कथा माझा जीव चिरीत पुढ जात होती.

बाळूमामाने आपल्या बदफैली भावजयला भयानक रीतीनं संपवलं होतं. तिला गावाबाहेर नेऊन तिच्या डोक्यावर उकळत डांबर ओतलं होतं. जळलेल्या कागदाची सुरळी व्हावी तशी त्या स्त्रिची भाजलेली त्वचा जळून शरीरावेगळी झाली होती. अर्धवट जळलेल मांस, करपट दिसणार रक्त आणि तो भयानक देह ! सारे ऐकत असता माझ्या अंगाला घाम सुटला. तसे पाहिल्यास बाळूमामा गुन्हेगार नव्हता. पण त्यानं कायदा हातात घेतला. खडक फुटून पाणी यावं तसं बाळूमामाचं वात्सल्य, मुलांवरचं प्रेम उचंबळून वर आलं. बाळूमामानं मला मिठी मारली, आणि म्हातारा ओक्साबोक्षी रडू लागला.

माझी खात्री आहे की मामाच खाजगी जीवन एक मोठी विकृती आहे मी पुन्हा मामाचं आमंत्रण स्विकारलं नाही. मामा दुकानात नाटकातल्या कला-कारासारखं काम करतो. मामा हा सुसंस्कृत, स्वच्छ आणि प्रेमळ असाच न्हावी आहे. हा प्रत्येकाचा समज. तसं पाहिल्यास न्हावी म्हणून तो तसाच आहे. माणूस म्हणून तो राक्षस आहे. अखेर तो दिवस आलाच. मामानं एक दिवस दुकान उघडलं नाही. गावात समजलं बाळूमामानं आत्महत्या केली. मामाचं घर आणि संपत्ती पोलिसांनी ताब्यात घेतली. मामान आपल्या मृत्युपत्रात लिहून ठेवलं होतं –

" माझ्या मृत्यूनंतर माझ्या पापी देहाला कोणी हात लावू नये. कोणी डोळ्यात पाणी आणू नये, किंवा माझा देह माझ्या खोलीतून हालवू नये. यानंतर माझ्या खोलीत निर्माण होणारे किडे, झुरळ आणि पाली याना माझा देह खाऊ द्यावा. माझ्या प्रेताशेजारी किंवा आसपास मेणबत्ती लाऊ नये, किंवा दिवा पेटवू नये. माझे सर्व कपडे, भांडी व पैसा जन्मठेपेची शिक्षा झालेल्या कोणाही तीन गुन्हेगाराना वाटून टाकावीत. माझे घर मला माझ्या मृत्युनंतरही ठेवावे. "

' डोळे '

- कुमारी सुरेखा कंगुरी
बी. कॉम. भाग तीन

" डोळे दीपस्तंभासारखे असावेत " असे एका कवीने म्हटले आहे. डोळा ही एक चमत्कारिक चीज आहे. काळजावर निखारा ठेवला की त्याची धगधग प्रथम डोळ्यात दिसायला लागते. अर्धी एक मान चिरून सुरी खाली गेली की बकऱ्याचे गरगर फिरणारे डोळे तुम्ही पाहिले नसतील. प्रियकराचे डोळे साले खोबणीत थांबत नाहीत. लागलीच त्याना पंख फुटतात ! डोळे मिटले तरी तुम्ही माणसाचे वय सहज वाचू शकता. डोळा हाच खरा माणसाच्या मनाचा आरसा आहे.

डोळा मारणे ही एक अजब लढाई आहे. कोणी भाला मारला तर जखम एके ठिकाणी होते, पण प्रेमाने मारलेला डोळा माणसाच्या सर्वांगाला घाम आणू शकतो. गालावरच नव्हे तर सर्व शरीरात गुलाबी लाटा उमटत जातात. माणूस पुरता घायाळ होतो. हे आपले प्रेमाचे झाले ! दारू प्यालेल्या माणसाचे डोळे विझलेल्या आगिसारखे असतात. खून करीत असलेल्या माणसाच्या डोळ्यात ठिणग्यांचा कल्लोळ उडालेला असतो. मला माझ्या आयुष्यात दोन गोष्टींचे नेहमी कुतुहल वाटत आलेले आहे; एक म्हणजे पाणी आणि दुसरी गोष्ट म्हणजे डोळा. डोळ्यात पाणी आले की स्वर्ग बुडाला असे समजा. ज्याचे घर जळते त्याचे डोळेही जळत असतात. ज्याच्या जीवनाच्या वाटा मिटल्या आहेत, त्याच्या आणि आंधळ्या माणसाच्या डोळ्यांत काही फरक असणार नाही. लहान मुलांचे डोळ्यात पाणी पाहिले की माझे काळीज विरघळते. धुक्यात हरवलेल्या चांदण्यासारखी मुले मला दिसेनाशी होतात. माणसाने इतके अश्रू सांडले तरी जगायची धडपड थांबलेली नाही.

मेलेल्या माणसाचे डोळेसुद्धा बरेच काही सांगून जातात. मोठे-लठ्ठ बटबटीत डोळे पाहिले की माझ्या मनाला एक मोठाले टेंगूळ येते. झोपलेल्या माणसाचे डोळेसुद्धा तुमच्या मनाच्या खिडक्या सहज उघडू शकतात. सुप्रसिद्ध मराठी साहित्यिक वि. स. खांडेकरांचे डोळे शेवटी-शेवटी गेलेच; पण त्याच काळात त्याना जीवनाचे खरे दर्शन झाले. प्रसिद्ध

इंग्लीश महाकवी मिल्टन हा जीवनाच्या मध्यावर आंधळा झाला; पण त्याने आपले महाकाव्य पूर्ण केले. अंधारात त्याचे डोळे प्रकाशाचा शोध घेत गरगर फिरत असत. मानवाने आपल्या जीवनाची उभारणी खऱ्या अर्थाने डोळ्यामुळेच केली आहे. डोळ्याला मराठीत अक्ष असेही म्हणतात. अ पासून क्ष पर्यंतच्या अक्षरानी ज्या वस्तूंचा बोध होतो, त्या सर्वांचे आकलन डोळ्यामुळे होते. शेवटी एकच अक्षर शिल्लक राहते ते म्हणजे ज्ञ. ज्ञान हा माणसाचा तिसरा डोळा मानतात त्यामुळे माणूस दूरवरचे पाहू शकतो. हीसुद्धा एक गंमतच आहे की आपल्या डोळ्यांची दूरवरचे पहाण्याची ताकद संपली की आपल्याला सारे निळे दिसायला लागते. ज्ञान हा एक असा डोळा आहे की त्यामुळे माणसाला निळ्या आकाशापलीकडचे शुभ्र विश्व पहाता येते.

ज्याला डोळे नाहीत त्याला बघता येत नाही. चष्मा लागलेल्या माणसाची मला नेहमी कीव येते. कुबड्या घेऊन धावणाऱ्या पांगळ्या माणसासारखी ही अवस्था ! गॉगल्स घालणारी माणसे चावट असतात. स्वतःचे डोळे लपऊन रंगी-बेरंगी जीवनाचा आस्वाद ही मंडळी डोळेभरून घेत असतात. डोळ्यांच्या विश्वावर लिहिता लिहिता माझी लेखणी बोजड होऊ नये हे मी जाणते. डोळे हे सुद्धा जीवना इतकेच खेळकर व गंभीर असू शकतात. सीतेने रामाच्या वाटेवर लावलेले डोळे. हे रामाच्या बाणाइतकेच लांबपल्ल्याचे होते. माणसाचेच काय, प्राण्यांचे डोळेसुद्धा त्यांच्या जीवनाचा प्रमुख आधार आहेत. मांजराचे डोळे चोर दिव्यासारखे केव्हाही उंदरावर प्रकाश पाडू शकतात. गरूडाला आपल्या भक्ष्यावर विजेसारखे कोसळता येते, ते केवळ त्याच्या डोळ्यामुळेच. आम्हा सर्वांना डोळे आहेत म्हणून आमच्या जीवनाला वाटा आहेत, विविध छटा आहेत. नसतील डोळे तर सारा अंधारच !

जे जे सुंदर आहे ते माणसाने डोळे भरून पहावे. सुर्योदयाची लाली, हिरव्या कच्च गवताचा रंग, हळद सांडलेली तिळाची फुले, प्रकाशाचा सुगंध झालेली मोगऱ्याची फुले, क्षणाक्षणाला बदलणारे पाण्याचे रंग माणसाने डोळ्यात साठऊन ठेवावेत

प्रसिद्ध कवी टागोरानी "सुभा" नावाची एका मुक्या मुलीवर कथा लिहिली आहे. सुभा मुकी असली तरी तिची जीभ तिच्या डोळ्यातून बोलत असे. तिला हवे तेव्हा ती आपल्या डोळ्यात शीतल चांदणे पाडी; केव्हा केव्हा वीज कडाडून तिच्या मनातला संताप तिच्या डोळ्यातून तळपत जाई. असे आपल्याही जीवनात घडते.

पिचपिचीत मेलेल्या डोळ्याची माणसे आपल्याला आवडत नाहीत. डोळे दीपस्तंभासारखे फेकावे लागतात जीवनाच्या समुद्रावर. गवतांच्या पानात, फुलांच्या पाकळ्यात आणि पिवळ्या मधात झाकलेले सौंदर्य वेचावे लागते आपल्या डोळ्यांनी. एवढ्या सुंदर जीवनात डोळे झाकून चालणारा माणूस वेंधळाच असला पाहिजे. डोळे आगीत फेकावे लागतात, त्याना पाण्यात भिजवावे लागते, वाऱ्यावर तरंगत ठेवावे लागते, तेव्हा सापडते जीवनातले निखळ सौंदर्य ! डोळे मिटून चालणाऱ्याला वाट कशी दिसणार ? संध्याकाळी समुद्रात सांडलेले कुंकू, क्षितिजावर ताल धरणारा गुलाबी रंग, आणि माथ्यावर पसरलेले निळे आकाश डोळे झाकून चालणाऱ्या माणसाला कसे दिसणार ?

आंधळ्या माणसाला सारे जीवन ही एक लांबलचक कंटाळवाणी रात्र वाटत असली पाहिजे. काळे गुलाब, काळा सूर्यास्त, काळे इंद्रधनुष्य, आणि काळे आकाश असेच काही त्याला दिसत असले पाहिजे. मी पाहिले आहे आंधळी माणसेसुद्धा जीवनात रस घेतात; पण डोळे असून वाट न सापडणारे महाभाग कमी नाहीत सुंदर स्त्रियांचे निळे डोळे, काळे पाणीदार डोळे, राखी रंगाचे चाणाक्ष डोळे, मोठ्या आकाराचे भोळे डोळे- हा सारा मानवी जीवनाचा खजिना आहे. सायक्लॉपला एकच डोळा, माणसाला दोन डोळे तर शंकराला तीन डोळे ! मला डोळ्याबद्दल जबरदस्त आकर्षण आहे; म्हणून मी म्हणते. "डोळे सर्वांना देगा देवा, खडी-साखरेचा ठेवा !"

★ ★

' क वि ता '

वाट

कोवळ्या उन्हात न्हालेले
हिरवा साज ल्यालेली
ही वाट एकटीच
दूर दूर चाललेली...

वाटेवरची गर्द झाडे
या वाटेवर सावली धरतात
तिच्या बरोबर चालत राहून
या वाटेची सोबत करतात.

मुसाफिराच्या जन्मापासून
त्याचे चालणे असेपर्यंत
हीच वाट इमानाने
सोबत करते स्मशानापर्यंत

आर. जी. शिंदे
(बी. कॉम. भाग २)

●●

तुझ्याविना

तुझ्या अशा पाहण्याचा
अर्थ मजला उमजत नाही.

थोडे कळून तुला
गुलाब द्याया आलो नाही.
लाल गुलाब माझा
तुझ्या रागापुढे आरक्त नाही.
तरी माझ्या कळ्यांचे
तुझ्याविना फुलणे कसे नाही ?

सुरेश कुराडे
(बी. ए. भाग ३)

पाहणे किती वाट

हे सूर्या
एक कळी
अवघडलीय वेलीवर
केव्हापासून
उमलायचंय तिला
तुझ्या पहाटल्या किरणातून
प्रभा तुझी देशील का ?

हे सागरा
एक नौका ताटकळतेय
किनाऱ्यावर
केव्हापासून
तरंगायचय तिला
तुझ्या विशाल अंत:करणावर
प्रवाह तुझा देशील का ?

हे वृक्षा
एक पक्षी
चीत्कारतोय उन्हात
केव्हापासून
बांधायचय घरटं त्याला
तुझ्या निष्पर्ण फांदीवर
सावली तुझी देशील का ?

मगदूम एम. बी.
(बी. कॉम. भाग ३)

घायाळ

हसऱ्या गालाच्या खळीत फुलते प्रेमाची पाकळी
नजरांच्या भेटी जुळवती मनांची साखळी

आठवणीचे वादळ उठते मनाच्या सागरी
कल्पनांच्या लाटा धडकती हृदय किनारी
धडकनेचा काहूर उठतो आसुसलेल्या अंतरी
धावत असते मन तेव्हा वाट काटेरी तरी.

यौवनाचा सुगंध असतो जीवनाच्या फुलात
तहानलेली दोन मने आकर्षिली जातात
आयुष्याला विसरतात प्रेमाच्या खेळात
आनंदाची चंगळ होते काही वेडी होतात.

काळाच्या हादऱ्याने प्रेमास जेव्हा भेगा पडतात
जगणे नको मरण बरे अशा वेदना होतात
प्रेमयुद्धात बहुतेक सारे घायाळच होतात
मग केवळ जगण्यासाठी आठवणीच उरतात

चौगुल के. एस.
(बी. ए. भाग १)

★ ★

वाटचाल

दुःखाचा हात धरून
यशाची वाट चालू पहात होते
खूप दूर चालत राहिले
नाजूक स्वप्नाळू पायांना
काहीतरी बोचत होते
पाय ओले ओले झालेले
ओल्या दवाचा विचार नाकारून
मातीत गुंतू पाहणाऱ्या पायांना घेऊन
पुढे पुढे चालत होते
सहज पायातील दव पाहिले
पाय खूपच रक्ताळले होते.

कु. सावित्री साळोखे
(बी. ए. भाग २)

स्वप्नभंग

स्वप्नं सुफल व्हायची तर
ती कुणालाही सांगायची नसतात
मनोभूमीत रुजलेल्या स्वप्नांकुरांचे
कोवळे अर्थ लावायचे असतात.

आपले आपण मनोमन
जपायचे असतात दुर्वांकुर जनावरापासून
तशी स्वप्नं सांगायची नसतात
आशेच्या कोवळ्या गर्भाला
माणसं नखं लावतात.

रोजच आपल्या समोरच्या वाटेवरून
मांजराहून माणसंच फार आडवी जातात
दुसऱ्यांच्या स्वप्नाचं मोडलेलं
घायाळ कबूतर तोंडात धरून !

संजयकुमार उत्तुरे
(बी. कॉम. भाग ३)

दान

(ना. धों. महानोरांची क्षमा मागून)

हृया न्हाव्यांनी हृया मुलांना दान द्यावे
आणि अशा मुलांनी भरपूर केस वाढवावे
कोणती अशी संधी येई मुलांना
की केस वाढवून त्यांनी गावात फिरावे !

हृया न्हाव्यांनी हृया मुलांना दान द्यावे
आणि ते आईबापांनी हिरावून घ्यावे
कोणती अशी पापे येती फळाला
की वाढलेले केस त्यांचे कापले जावे !!

हर्ष नाईक (११ वी कॉमर्स)

● ●

तुझ्यासाठी

तुझ्यासाठी
चाफा कसा हळूच फुलतोय
विसरून आपले भान सारे
गंध घेऊन तुला येतोय.

तुझ्यासाठी
शब्द कसा निःशब्द होतोय
डोळ्याआडच्या वर्णामधून
तरी गुपित सांगून जातोय.

तुझ्यासाठी
चंद्र रुपेरी प्रकाश होतोय
कोमेजू नयेस त्यानेही म्हणून
तुला हृदयात साठवून घेतोय.

तुझ्यासाठी
आयुष्य रक्ताळले मी जगतोय
माझीच सुरी माझेच काळीज
तुझ्यासाठी चिरीत जातोय.

सुभाष शेळके
(बी. ए. भाग २)

साथ

जीवनाची वाट चालीत
आज मी अशी एकटी आले
राजस्थानच्या सहाऱ्यातून
सहारा न घेता तशीच आले.

गाळीत घाम कडक उन्हात
पाऊल पुढे ठेवीत आले
पाय पोळून फोड आले
तरी न मी कधी थांबले.

वादळवाऱ्यांनी वाळवंटातल्या
घेरलं होतं कितीदा मला
आयुष्याचा होईल शेवट
वाटलं होतं तेव्हा मला.

कितीक खोटी मोहून टाकणारी
दिसली ओअॅसिस मृगजळाची
गोड बोलून अजमावून पाहिली
ताकत माझ्या कुणी निष्ठेची.

दाद न देता चालत राहिले
वेड्यासमान एकटल्ली
आज तुझी घेऊन साथ
चालेन वाट मी उरलेली.

कु. संपदा शिंदे
(बी. ए. भाग १)

कलंदर

रस्त्याच्या कडेलाच
एका बंगलीसमोर त्याची बंगली
तिरडीवरल्या जळक्या काटयांची
रंगी–बेरंगी कपडयांचा छत
फाटकं वस्त्र अंगाला लपेटून पडलाय
पोत्यावर आकाशातल्या उल्का मोजत
थंडीची झळ सोसून शरीराची चाळण झालीय.
भाकरीच्या तुकडयांची पिशवी
डोकीवरच्या केसानीच झापलीय
आणि जळक्या विडयांचे तुकडे किसाभरून !
गावातल्या कुत्र्यासारखे भटकतोय
इतिहास जगाला सांगत
पण या कलंदराचं कोण ऐकणार ?
एक दिवस असा उजडायचाय
नगरपालिकेच्या शिपायांनी फरफटत नेल्यावर
कुत्री, गिधाडं, कावळे सज्ज असतात
इतिहास ऐकायला वेडया मनाचा
तेच त्याच्या जिव्हाळयाचे

राजेन्द्र लोहार
(बी. कॉम. भाग २)

★ ★

जीवन

सुखाच्या हिरवळीवरुन
दु:खाच्या काटयावरुन
आनंदानं जायचं असतं
यालाच जीवन म्हणायचं असतं

मनावर काळजी ओझे घेऊन
डोक्यावर संसाराचा भार घेऊन
रस्ते बदलत जायचं असतं
यालाच जीवन म्हणायचं असतं

आनंदाने थोडया खूप हसून
दु:खाला रडायचे ओठ दाबून
रडून हसून थांबायचं नसतं
यालाच जीवन म्हणायचं असतं

के. बी. चौगुले
(११ वी कॉमर्स)

भावकळी

नकळत कळले गुपित मनीचे
गंधभरीत त्या भावकळीचे

नव्हते माझे लक्ष परंतू
जुळले कैसे अनेक तंतू
लवभर नाही उरला किंतू
उडून गेले भान सरीचे...

अंतरातले संपून अंतर
दोघे झालो एक निरंतर
स्वर्गधरेची जवळीक नंतर
लाजलाजले भान प्रीतीचे...

सौंदर्याने कळी विकसली
आनंदाने भान हरपली
जीवित गाणे गात बैसली
फूल विकसले सहस्र दलांचे...

जे. के. पाटील
(११ वी कॉमर्स)

★ ★

रात

या अनोळखी वाटेवरती
उभी आहे तुझी वाट पहात
आयुष्याची टरफले उकलताना
पसरत होती सभोवती रात

कोकिळेचा आवाज गिळीत
रातकिडे ओरडत होते
फुले दिसण्याआधीच
पाकळयांचे ढीग पडत होते.

तुझी आठवण होऊन
हृदय आक्रंदत होते
जलाविना मासे बिचारे
तुझ्यासाठी तडफडत होते.

कु. माधवी खोत
(बी. ए. भाग २)

तुझे तरी बरे झाले

वाटेवर अडखळतात पाय
तुझ्या त्या आठवणीने
वळणावर थांबते मी
तुझ्या मिस्किल हास्याने

चित्र चित्र पाहते
मी स्वतःला हरवून
हुंदक्याने दाटलेले
मन आभाळ घेऊन

स्पर्श खुणा स्पष्ट अशा
शरीर कसे पीस होते
अंकुर फुटता हृदयाला
पान पान सलू लागते

मी अशी अभागिनी
तुझी न मी होऊ शकले
समाधान मला निदान
तुझे तरी बरे झाले.

कु. माधवी खोत (बी. ए. भाग २)

★ ★

अशाच एका भरदुपारी

अशाच एका भरदुपारी
ती चालली आहे
रस्त्याच्या कडेने
एकटीच !
लक्ष नाही कुणाचेही
अगदी रस्त्याचेही
पण
पण ती याच रस्त्याने जेव्हा पूर्वी जायची
तेव्हा हा
चक्क काळा डांभरी रस्तासुद्धा तिच्या अंगचटीला
यायचा

पण आता
आता ती म्हातारी झालीय

विष्णू वासमकर
(बी. ए. भाग २)

जीव माझा

जातीस तर जा तू
मागे वळून पाहू नको
जीव माझा कापराचा
आग त्यास लावू नको

प्रेमाचे हे जीवन असे
त्याला तू विसरू नको
जीव माझा पतंगाचा
दोरा तू तोडू नको

ध्येय माझे घेण्यासाठी
मध्येच विरस करू नको
जीव माझा फुलांचा
त्याला तू कुस्करु नको

जातीस तर जा तू
सुखी स्वप्न तोडू नको
जीव माझा फुलपाखराचा
पंख त्याचे तोडू नको

कु. एच. जे. देसाई (घेवडे)
(बी. ए. भाग ३)

तुझी कविता

जाता समोरुन
डोळ्यात डोळे
भेटीचे डोहाळे
हृदयास
गुलाबी पाऊले
जाती उमटत
वाट ही खुलत
भविष्याची
त्या क्षणावर
येतो मी रांगत
वाट ही हरवत
भूतकाळाची
नशीब वेल
दारात फुलली
नक्षी अवतरली
हृदयावर

सुभाष शेळके
(बी. ए. भाग २)

● ●

त्रिशंकू

रात्र रात्र जागूनही
मनातला प्रश्न नव्हता विरत
चांदणं जुईवर बरसूनही
चेहऱ्यावर स्मित नव्हते उमटत.
वळवाच्या सरींनी चिंब भिजूनही
कधी नव्हते चैतन्य मिळत
आतुरलेल्या या कानांना
होकार कधी नव्हता ऐकवत
माझ्या मनीचा मोर मात्र
मृद्‌गंध हुंगत होता नाचत
आर्त डोळ्यांनी वेधूनही
शब्दांचे धुमारे नव्हते फुटत.
ना होकार ना नकार
शब्द ओठाच्या आत दडत
कात्रीत सापडलेले मन मात्र
त्रिशंकू समान होते लोंबत

कु. रेखा पोतदार
(बी. ए. भाग १)

फॅक्टरीचा बोनस

ऊसाच्या गाडीवर आंगचोरुन ती
त्यो पुढं बसलाच
मुंडरी शंकऱ्या म्हादद्या वडत्यात
काळ्या रस्त्यावरनं...
जल्मांच्या सपनांची पोकळी
डोळ्या म्होरनं सरत न्हाई
जीवनात कसं जायचं
कोडं सुटत न्हाई
दिवसभर पोटाची आग
ऊसाच्या गऱ्यांनी इझवून
चिपाडांची पाटी भरलीच
रातीला भाकरीचा तुकडा
त्यावर म्हंगावच्या बाजारातलं कोरड्यास
मग वाड्यांचा आंगावर–आंधार पडतोय
सा म्हयन्यांचा हंगाम हयो
नवव्या म्हयन्यात फॅक्टरीनं दिल्याला
बोनस घेऊन घरला परतायचं
जल्मान काय तरी कमबायचं म्हणून !

बाळासाहेब सुतार (बी. कॉम. भाग ३)

★ ★

दूर मन

दूर मन
घरातून
दरीतून
झरीतून

दूर मन
वाऱ्यावरुन
कड्यावरुन
ढगावरुन

दूर मन
मनातून
सागरावरुन
किनाऱ्यावरुन

कु. एस. डी. कंगुरी
(बी. ए. भाग ३)

किराणा व स्टेशनरी मालासाठी आपणही
एकवेळ आवश्य भेट द्या.

KORI BROTHERS

कोरी ब्रदर्स

किराणा व स्टेशनरी मर्चंट,
गडहिंग्लज (जि कोल्हापूर.)
फोन नं. :- १७१

A-1

ए-वन टेलर्स

नगर पालिके समोर-गडहिंग्लज.

आमची खास वैशिष्टये :-

★ टी शर्ट स्पेशालिस्ट
★ नॅरोपँट स्पेशालिस्ट
★ नविन फॅशन्स
★ वक्तशीर काम
★ विनम्र-सेवा.

प्रो. एम. एम. सुभेदार

अद्यावत तंत्र व कलेने युक्त

न्यू फोटो स्टुडिओ

मेन रोड, गडहिंग्लज

प्रो. बादशहा एम. डी.

पूर्णपणे घरगुती, स्वस्त व
स्वादिष्ट शाकाहरी भोजनासाठी

भाग्यलक्ष्मी भोजनालय

आजरा रोड, गडहिंग्लज.

★★
★★

प्रो दादू पाटील

‘ प्रथम क्रमांकाचे मानकरी ’

ए. यू. पटेल
बी. ए. ३ (सेमि. ३)

पी. जी. कुलकर्णी
बी. ए. ३ (सेमि. ३)

ज्ञानदेव हावळ
बी. कॉम. ३ (सेमि. ३)

जी. व्ही. व्हनबट्टे
बी. कॉम. ३ (सेमि. ३)

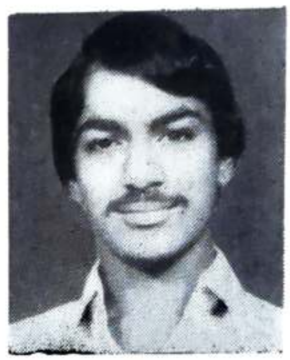

शंकर चव्हाण
बी. कॉम. ३ (सेमि. ३)

सुभाष शेळके
बो. ए. २ (सेमि. १)

कु. मंगला दड्डी
बी. ए. २ (सेमि. १)

स्नेहसंमेलन

प्रमुख पाहुणे : मा. द. मा. मिरासदार

स्नेहसंमेलन

फनि – गेम्स

कर्मच

ॲथलेटिक लेडीज चॅंपियन

स्नेहसं

नाटक – " अखेरचा सवाल "

व्ह रा य टी

बी. कॉम भाग ३

बी. ए भाग ३-समाजशास्त्र

बी. ए. भाग ३-मराठो

बी. ए भाग ३-अर्थशास्त्र

बी. ए. भाग ३-हिंदी

' हिन्दी विभाग '

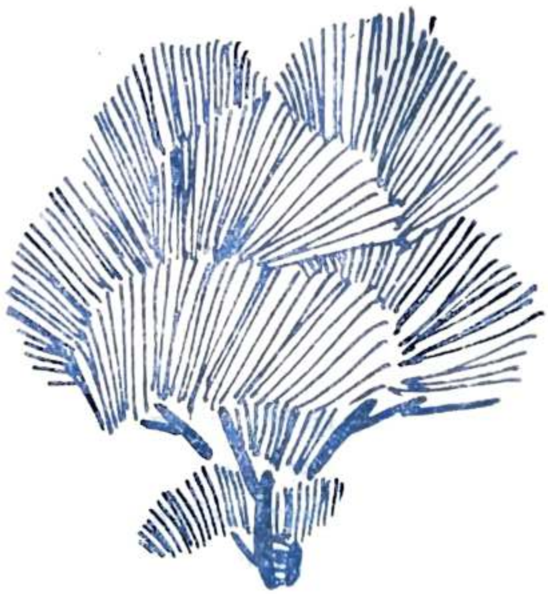

तुम आस्था का दीप जलाओ,
अंधकार की हदे खींच दो,
लौ का यह छोटासा घेरा,
नई किरण का बने पांवड़ा।"

— गिरिजाकुमार माथुर

' लव्ह इज ब्लाइंड '

– मनोजकुमार हिरेमठ
एफ् वाय्. बी. कॉम.

दो साल हुये थे, डॉ. फास्कल फर्नांडीस इंग्लैड से डॉक्टर होकर हिंदुस्थान आये। समाजकी सेवा कर के कैरियर संभालने के लिये डॉक्टर फर्नांडिस कोंकण के एक गाँव में पहुंच गये। उस गाँवमें उन्होंने अपना छोटासा प्राइव्हेट अस्पताल खोला। कही साल वे अपना कैरियर ठीक से संभालते रहे। अस्पताल में हररोज काम बढ़ता गया तब उपरी काम करने के लिये उन्हे एक लडके की जरुरत लगी। और इसलिए अच्छे लडके की वे खोज करते रहे।

डॉक्टर फर्नांडिस को एक अच्छा लडका अपने साथ काम करने के लिये मिल गया। उसका नाम था अशोक। बडा होशीयार लडका था। डॉक्टर गरीबोंकी सेवा बहुत करते थे। कोई पेशंट गरीब हो तो उनसे ज्यादा फीस नहीं लेते थे। उनकी मदद करते थे। अशोक दसवी कक्षा में पढता था। स्कूल से आने के बाद डॉक्टर के साथ काम करता था। वह हररोज आये गरीबों का दुःख देख रहा था और उसे मालूम हुआ गरीबों के दुःख क्या होते है ?

गरीबों की यह बुरी और दयनीय हालत देखकर उसने भी मन में निश्चय कर लिया कि मैं गरीबों के लिये डॉक्टर बनूँगा और उनकी सेवा करूँगा। अपनी इच्छानुसार वह डॉक्टर बन सका। अशोक ने दसवी का इम्तिहान देने के बाद डॉक्टर फर्नांडिस को अपना डॉक्टर बनने का इरादा सुना दिया। डॉक्टर ने भी हरप्रकार से उसे मदद की और कोशीश करके अशोक को गोवा के मेडिकल कॉलेज में ॲडमिशन दिला दिया।

दो बरस हुये, अशोक गोवा के मेडिकल कॉलेज मे पढ़ रहा था। अस्पताल जहाँ वह रहता था उसके सामने ही समुद्र का किनारा था। वह जगह अत्यंत सुंदर थी। उस वातावरण में अशोक अपने दिन अत्यंत आनंद से और खुशीसे बिताता था।

मेडिकल होस्टेल के उपर के अपने कमरे में अशोक पढाई करता था। एक दिन उसने अपने कमरे की खिडकी का दरवाजा खोला और अचानक उसकी नजर दुसरे बिल्डिग की एक खुली खिडकीपर गयी।

वह हमेशा उस खिडकी की तरफ देखता रहता। ऐसी कौनसी देखनेलायक चीज वहाँ थी ?

हाँ थी ! उस खिडकी मे खडी एक खुबसूरत लडकी को अशोक देखता रहता। उस की चमकीली आँखे, लंबे लंबे बाल देखकर अशोक उस लडकी की मुहब्बत में फंस गया। थोडे दिनों बाद लडकी के भी समझ मे आया की यह लडका मेरे लिये पागल बन गया है। वह भी उसी तरह उसे देखे रहती। एक दिन उस लडकीने उसकी उंगली को निशान से अपना फोन नंबर बता दिया।

फोन नंबर समझमें आते ही अशोक उस लडकी को हररोज फोन करने लगा। हररोज वे दोनों प्यार मोहब्बत की बाते करते थे। उस लडकीका नाम था शीतल। शीतल भी हररोज उसे फोन करके बताती की दिनभर मैंने क्या क्या किया। यह सारी बाते प्यारसे वे एक दुजे को बताते थे। आज मैं पिक्चर गई। टॅक्सीसे बीच पर घुमने गई थी। यह सब बाते फोनपर अशोक को बताती। अशोक भी बताता कि मैं ने अस्पताल में क्या क्या किया।

अशोक को शीतल की मोहब्बत का नशा चढा। वह शीतल को मिलने और उसके साथ घुमने के लिये बहुत पागल हो उठा था। इसलिए वह उसे फोनपर घुमने के लिये बुलाता लेकिन वह उसे कभी हाँ नही कहती और कभी उस के सामने नही आती थी। अपना रहस्य वह अशोक से छिपाती रही।

और उस दिन अचानक जल्दीही अशोक के फोन की घंटी बजी और अपने जन्मदिन के बारे में शीतलने उसे बताया, लेकिन उसे आने के लिये निमंत्रण नही दिया। उसने उसे बताया की तुम मेरे बर्थडे पर मत आना। क्योंकि सामने हम नही मिल सकते। हमारा प्यार फोन पर ही चलना चाहिए।

अशोक को अचरज लगा। और उस की बात न मानते हुअे वह प्रेझेंट लेकर उसके बर्थडे के लिये उसके घर पहुंचा। अशोकने शीतल को यहाँ वहाँ ढुंढा। वह एक सोफे पर बैठी थी। बहुत सुंदर और मासूम लग रही थी। लेकिन अचानक उसे झटका लगा की उसे पाँव नही है। यह देखकर प्रेझेंट उसके हाथों से गिर पडा वह भी बेहोश होकर नीचे गिर गया। क्योंकि उसे दोनों पाँव नही थे।

कई दिन होने के बाद अशोक अपने गाँव वापस गया। वहाँ डॉक्टर फर्नांडिस को मिलकर उसे बहुत खुशी हुई। वहाँ अपनी उदासी मिटाने का वह प्रयत्न करने लगा। डॉक्टर को आश्चर्य हुआ। तब उसने उदासी का कारण पुछा। बहुत मनाने के बाद अशोक ने उन्हे सब कुछ बता दिया। यह सुनकर डॉक्टर को भी बडा दुःख हुआ। और उस का ब्लड प्रेशर बढ जाने के डर से उस ने उसे काम में लगा दिया। थोडे दिनों के बाद बीती बात को भुलाकर अशोक गरीबों की सेवा करने लगा। लेकिन शीतल के प्यार में उस ने फिर कभी शादी नहीं की।

॥ श्री ॥

तारेचा पत्ता — फोन : ६८
धनलक्ष्मी — मार्केट यार्ड : ८१

★ मे. व्ही. एस. बागी ★

जनरल मर्चंटस् अँड कमिशन एजंट

आजरा संकेश्वर रोड, गडहिंग्लज. — शाहू मार्केट यार्ड गडहिंग्लज.

आमच्याकडे सर्व प्रकारची रासायनिक खते, किटक नाशक औषधे, शेंग तेल, खोबरेल तेल (पॅरॅशूट) कुळथी, पेंड, साखर, गुळ, भरपूर योग्य भावात मिळतील.

' आज का विद्यार्थी '

मिस्. अलका व्ही. मिसरीकट्टी
एफ. वाय. बी. ए.

विद्यार्जन करनेवाला विद्यार्थी होता है। हमारे यहाँ विद्याकार उपार्जन करने की विशिष्ट आयू निश्चत की गयी हैं, और तद्नुसार हमारे पूर्वजोंने मनुष्य की समंग्र आयु को चार विभागों मे विभाजित किया है। ये विभाग क्रमशः है – १) ब्रह्मचर्य २) गृहस्थ ३) वानप्रस्थ तथा ४) सन्यास इन चारों अवस्थाओं में से प्रथम अवस्था ब्रह्मचर्य अवस्था महत्वपूर्ण हैं क्योंकि वह मनुष्य जीवन की नींव हैं। व्यक्तित्व इसी अवस्था में डाला जाता है और सुर्यका उदय उसी अवस्था। में होता है।

विद्यार्थी जीवन मनुष्य जीवन का स्वर्णकाल माना जाता है। राष्ट्र की सफलता की आधारशिला विद्यार्थी है। पर आज का विद्यार्थी अपने विद्यार्थी जीवन की महानता और पवित्रता को भूल चुका है। आज का विद्यार्थी जीवन फॅशन का बना है।

आज के विद्यार्थी में ज्ञानप्राप्ती कि प्रति स्वाभाविक रुचि और जिज्ञासा का बिल्कुल अभाव दिखायी देता है। आज के विद्यार्थी में त्याग की भावना है न तप करने की क्षमता हैं। आज काल के विद्यार्थी शिक्षा को बोझ समझते है, किताबों को दुश्मन मानकर उनसे दूर भागना चाहते हैं। आये दिन अध्ययन के प्रति उसकी दिलचस्पी कम होती जा रही है। वह जब अपने निर्धारित पाठ्यक्रम की उपेक्षा करता है, तब उससे पाठ्योत्तर अध्यन की क्या आशा की जा सकती हैं। जब परिक्षाएँ नजदीक आ जाती हैं तब सभी विद्यार्थी गाईडस्, अपेक्षित खरीदकर कापी के मार्ग से अपनी गुणवत्ता को प्रकट करके उत्तीर्ण हो जाते है। फलतः आज के विद्यार्थीयों का मानसिक स्तर बहुत गिर चुका है।

प्राचीन विद्यार्थीयों के भांति आज का विद्यार्थी तेजस्वी और बलशाली नहीं हैं। उसका स्वास्थ अच्छा नहीं है। आँखों पर ऐनक, पिला चेहरा, पिचके गाल, झुकी हुई कमर। यही हैं आज काल का विद्यार्थी का दुर्बल शरीर। स्वास्थ का महत्व आज काल का विद्यार्थी जानता ही नहीं। प्राचीन विद्यार्थियों के प्रती

गुरुजनों की सेवा करने की आदत थी। लेकिन आज काल के विद्यार्थी गुरुजनों के प्रति घृणा पैदा करते है। आज तो चाय के प्याले, शराब की बोतल लडकियों को छेडना यही उस के जीवन का सहारा बन गये है।

आज काल के विद्यार्थियो में विनय, संयम, कर्तव्य निष्ठा, देश-भक्ती और अनुशासन को आदर्श अब उस के लिए पुराने बन गये है। उस में एकलव्य की गुरुभक्ती और निष्ठा नहीं है। राम-लक्ष्मण की आज्ञाकारिता और कृष्ण, अर्जुन की एकाग्रता भी नही है। और भगतसिंग, बाबू गेनु, गांधीजी, टिळक उन की देशभक्ती भी आज काल के विद्यार्थियों में नहीं है। इस का यही एक कारण है की आज काल के विद्यार्थियों के मन पर अच्छे संस्कार उसके माँ-बाप के और शिक्षक का नहीं पडा है। और इसलिए आज काल के विद्यार्थियों के मन परिवर्तन हो रहा है। उदाहरण के तौरपर अमेरिका में अनेक युवक स्त्रियों पर और बुढ्ढोपर अत्याचार करते है और उस को यह मजाक लग रही है। इस का यही एक कारण है की आज काल चित्रपटों में दिग्दर्शन भी ऐसा ही किया जा सकता है, और इस का परिणाम यह है।

आज काल गुरुजनों के प्रति अपमानकारक व्यवहार करना उस के लिए बाएँ हाथ का खेल है। चित्रपटगृहों में रात बिताना ही उस की तपस्या है। समय की पाबंदी से उसे कोई मतलब नही है। बात-बात में अकडना, गालियाँ देना और लडाई-झगडे उसका स्वभाव हो गया है। डामडौल और पोशाख की तडक-फडक के प्रति उस में पक्की लगन है। पिकनिक पार्टी, सिगारेट, नाचरंग, नखरे जमाने में वह मग्न रहता है। और लडकियाँ अस्तित्व के लिए मेकअप्, हेअर-स्टाईल, तरह-तरह के ड्रेसेस, साडीयाँ में मग्न रहती है। इसी तरह आज काल विद्यार्थी फॅशन का गुलाम बन गया है।

आज का विद्यार्थी देश का भावी कर्णधार है। इसलिए आज के विद्यार्थी का यह कर्तव्य है कि वे अपने को अपने पुर्वजों की प्रतिष्ठा निभाने लायक बनाये और देश के नेताओं का कर्तव्य है कि इन बालकों को देशभक्ती एवं देश नेतृत्व करनेवाले और वीर बनने के लिए हर प्रकार की सुविधा निर्माण करा दे। विद्यार्थी दशा में सुंदर आदते डालने का विशेष प्रयत्न करना चाहिए। देशभक्त सुभाषबाबूने कहा था, शैशवावस्था में जो अच्छी आदते निर्माण हो जाती है, वे ही विद्यार्थी का भविष्यकालीन जीवन उज्वल बनाती है।

देश की उज्वलता, सपन्नता, तथा वैभव आदर्श विद्यार्थियों पर निर्भर होता है। भावी जीवन का प्रभात विद्यार्थी दशा है। जीवन वृक्षका अंकुर विद्यार्थी जीवन है। अतः यह अंकुर जितना पुष्ट, शुद्ध और प्रवल होगा उतना ही जीवन वृक्ष विशालकाय बन कर फुलता-फलता रहेगा।

कहा जाता है कि स्वाति के कुछ बुदों से मोती बनते है। वैसे ही देश के निराधंकार में कुछ चमकीली किरणे है। अनेक विद्यार्थियों ने देश विदेश में उच्च शिक्षा प्राप्त की है। विज्ञान, खेलकुद आदि अनेक क्षेत्रों में उन्होंने यश प्राप्त किया है। पर इन का यह यश दाल में नमक के बराबर होता है। पर कुछ गिने विद्यार्थी देश का भवितव्य उज्वल एवं गौरवमय बनांऐगे ऐसा विश्वास होता है, कि कुछ स्वामी विवेकानंद, तो कुछ डॉ. राजेंद्रप्रसाद निकल हो आऐंगे और देश का मानदंड उच्च बनाऐंगे।

राष्ट्रीय उन्नती के लिए विद्यार्थी के मन, सज्जनता, अन्याय के प्रति झगडा, देशभक्ति, सच्चाई के भाव पैदा होने चाहिए। यह गुण जिसके पास है वही आदर्श विद्यार्थी बनता है। और उस के हाथों से राष्ट्र की उन्नति होती है, लेकिन एक विद्यार्थियों से राष्ट्र की उन्नति नहीं होती इसलिए लाखो विद्यार्थियों को आदर्श बनाना चाहिए, तब वह आदर्श बनेंगे, तब ही हमारा राष्ट्र का विकास हो जाएगा।

। राष्ट्र का भुषण विद्यार्थी।

' बेरोजगारी की समस्या '

– मिस्. देसाई एस. एस.
एफ्. वाय्. बी. ए.

जिस देश में भगीरथ जैसा पुरुषोत्तम हो चुका, म. गांधी जैसा निस्वार्थ कर्मयोगी हो चुका, लो. टिळक, भगतसिंग, सुभाषबाबू जैसे अनेक महानसे महान महापुरुष हो चुके उसी देश में बेरोजगारी की समस्या विश्वास नहीं होता । ऐसी महान परंपराके कर्तृत्वशाली देश में बेरोजगारी जैसी समस्या के शैतान का आना क्या आचरच की बात नहीं ?

ऐसी समस्या पैदा होने और गठने का भी कोई कारण निश्चत होगा ही । क्योंकि हर एक बात के पीछे कोई न कोई कारण होता है । तो आज यह बेरोजगारी की समस्या फैलने का कारण पहले तो आज की शिक्षापद्धति दोषपूर्ण है । आज की शिक्षा पद्धति में व्यावसायिक अभ्यास का अभाव है । शिक्षा देने वाले अध्यापक भी इस समस्या को बढाने की जिम्मेदार है । उनके पास ही कोई कॅरिअर नही तो वे क्या विद्यार्थियों का 'कॅरिअर' बनायेंगे ।

शिक्षा पद्धति के साथ साथ आज का शासन भी इसी समस्या को बढाने में मदत करता है, आज के शासक सिर्फ अपने स्वार्थ में लिना है । उन का कौन सा भी कार्य उल्लेखनीय नहीं । आज की सरकार आज के युवकों को उन की निष्क्रियता दिखलाकर इसी समस्या के लिए जिम्मेदार मानती है । लेकिन शासकों के नजर में यह आता नहीं कि ये युवक निष्क्रिय क्यों बने है ?

अब इस समस्या बढने का और एक घटक है । और वह महत्वपूर्ण है । यह है आज का अकार्यक्षम युवक वर्ग । जो अपनी जोशीली शक्ति का उपयोग निर्माण में करने की अपेक्षा किसी विध्वंसक कृत्यों में करता है । उस ने स्वयं ही अपने स्वत्व खो दिया है । और विध्वंसक वृत्ति में जीवन कृतार्थ माना है । वे कहते है । " हमे रोजगार देना शासन का कार्य है, कर्तव्य है ? ' लेकिन उन के ध्यन में यह बात नहीं आती की उन का भी कुछ कर्तव्य राष्ट्र के लिए है ।

अमेरिका के एक अध्यक्ष जॉन केनडीने अपने

भाषण में कहा है –

Ask not what your country can do for you.
Ask wha t you can do for your country.

आज के युवकों ने इस बात पर गौर करना चाहिए । आज का युवक थोडी सी शिक्षा के अहंकार में है. और वह मिट्टी की भी घृणा करता है, जिससे वह पैदा हुआ है, और जिस मे वह एक न एक दिन मिल जानेवाला है । वह आज पुरी तरह अविकास पथ से हटकर अध:पतन की ओर जा रहा है · सिनेमा के हिरो के अंधानुकरण में खो गया है ।

आज के युवक बिना परिश्रम, बिना जिम्मेदारी का कार्य चाहता है । उन्हे सिर्फ बंद कमरों की याने ऑफीस की नौकरी चाहिए और वह भी बडे वेतन की । " लेकिन परिश्रम के बिना कुछ न मिलेगा " " देरे हरी पलंगावरी " कृत्तिसे उन का विकास साध्य नही होगा, उसे कठोर से कठोर परिश्रम, मेहनत करन है, और बेरोजगारी की समस्या हटाना है । "Work is Worship " याने आज उसे " श्रम की पुजा " बांधनी है । उसे स्वयं समझदार बनना है और अपने देश की उन्नति करनी है जो अब भी पिछे है ।

लेता ने अपने सुरीली आवाज में एक गीत गाया है –
" ये मेरे वतन के लोगो, जरा आँख में भर दो पानी
ज्यो शहीद हुए है उनकी जरा याद करो कुर्बानी ।"

इस गीत से युवकों को प्रेरणा लेनी है । क्रांती कारियोंने अपने प्राण न्योछावर करके देश को अजाद बनाया । हमे याने आज के युवकों को आजादी मिली है, उन को आज के विषम समाज व्यवस्था में न रहकर स्वयं परिश्रमी बनकर और किसी भी कार्य को छोटा या बडा न मानकर उसे करना है ।

बेरोजगारी की समस्या मिटानी है तो " एक ही रास्ता " है और वह है " मेहनत करना ", जागृत रहना । कबीर ने एक जगह कहा है ।

" ज्यो जागत है, सो जागत है
ज्यो सोवत है, वह सोवत है ।"

जो जागृत है उसे जागृती मिलेगी. ज्यो निष्क्रिय रहेगा उस का कार्य, हर व्यवहार भी निष्क्रिय रहेगा । इस लिए युवको, जाग उठो, कार्य मग्न हो जाओगे तो क्या मिसाल है बेरोजगारी बढने की । वह स्वयं ही नष्ट हो जाएगी ।

With best compliment from :-

SBS Everest
TAILORS

New Fashion Gents Tailors
Kadagaon Road, Gadhinglaj.

Prop :- S B. Sutar.

महाकवि निराला का जीवन और व्यक्तिमत्व

कु सुवर्णा जयपाल शहा
एफ. वाय. बी. ए. १

हिन्दी में तरह-तरह के अनेक कवि है। सभी कवियों में महाकवि निराला का व्यक्तिमत्व और ज्ञान सर्वश्रेष्ठ है। निराला का पुरा नाम 'सुर्यकांत त्रिपाठी' है। निराला का जन्म बंगाल के मेदिनापूर जिले के महिषादल नामक रियासत में सन १८६६ में वसंत पंचमी के दिन हुआ था। निरालाजी के पिता रामसहाय तिवारी गढ़कोला नामक गाव के निवासी थे। निरालजी के जन्म के ३ वर्ष के पश्चात ही उनकी माता की मृत्यू हो गई। पत्नी के मृत्यु के बाद निराला के पिता असामान्य कठोर हो गये। माता की मृत्यु के कारण निरालाजी मातृस्नेह से वंचित हो गये। ५ वर्ष की अवस्था में सुर्यकांत को एक बंगाली स्कूल में दाखल किया गया। एन्ट्रेन्स तक आते-आते सुर्यकांत कविता करने लगे थे। इन का स्वभाव अध्ययनशील था। काव्य के प्रति इन का स्वाभाविक आकर्षण था। उन्होंने रविंद्र को अपना आदर्श मान लिया। और बिना एंटरी से पास किया ही उन्होंने पढ़ना छोड दिया।

सुर्यकांत जिस स्कूल में पढते थे वहाँ अंग्रेजी, बंगाली तथा संस्कृत की तो नियमित शिक्षा दी जाती थी। हिन्दी के अध्ययन की अवस्था नहीं थी। परंतु हिन्दी के प्रति इनमें सहज स्वाभाविक आकर्षण था। वे सिपाइयों के साथ बैठक में श्रीराम चरित मानस और ब्रजविलास पढ़ा करते थे। इस तरह इन का हिन्दी का ज्ञान धीरे-धीरे बढ़ता गया। विदुषी पानी के संपर्क के पश्चात उन का हिन्दी ज्ञान प्रौढता को प्राप्त हुआ। निरालाजी के मन में बंगला देश और बंगला भाषा के प्रति विशेष प्रेम था। इस विषय में उन्होंने कहा है की

" बंगाली मेरी जन्मभूमी है, इसलिए बहुत प्रेम है।"
" बंगाली मेरी वैसी ही मातृभाषा है जैसी हिन्दी।"

निरालाजी ने स्कूली जीवन में ही कविता करना आरंभ कर दिया था। वह आरंभ से ही हिन्दी में अच्छी कविता लिखते थे। उन की तत्कालीन काव्यशैली प्रतिमाचातुर्य का उदाहरण द्रष्टव्य है।

" करि अंग अंग ब्रजभाषा के समस्त छंद ।
ब्रज अवधी में अब कवित्त हमे लिखना है ।"

निरालाजी ने इस विषय में स्वयं अपने विचार प्रकट करते हुअे लिखा है –

मै कवि हो चला था । फलतः पढ़ने की आवश्यकता न थी । प्रकृति की शोभा देखता था । कभी–कभी लडकों को समझाता भी था कि इतनी बडी किताब सामने पडी है । लडके पास होने के लिए सर के बल हो रहे है । वे उद्‌भिन्न कोटी के है । बंगला कविताओं के कारण इनकी प्रसिद्धी बंगला प्रदेश में फैली गई थी । और सन १९१६ में 'जुही की कली' के प्रकाशन के साथ हिन्दी संसार भी निराला की ओर आकर्षित हो चुका था । सन १९२२ में इन का प्रथम कविता संग्रह 'अनामिका' प्रकाशित हुआ । निरालाजीने मतवाला नामक साहित्यिक पत्र निकालने की योजना बनायी । उस का संपादक नियुक्त किया गया । बस यही सुर्यकांत त्रिपाठी ने मतवाला से अपना उपनाम निराला रख लिया ।

मतवाला और निराला के नामों ने हिन्दी साहित्य संसार में धुम मचा दी । निराला जी को अच्छा खाने और खिलाने का शौक था । निराला जी अपनी वेषभूषा के प्रति बहुत सजग रहते थे । निराला जी को प्रकृति ने बडा ही मधुर कंठ दिया था । वह शुरू से अच्छा गाते थे । निरालाजी का हृदय बहुत उदार था । वह भावावेष में आकर सर्वस्वतक दान कर दिया करते । निरालाजी अपने पास आनेवाले व्यक्तियों का खूब सत्कार करते थे । निरालाजी में स्वाभिमान की मात्रा अत्याधिक थी । निरालाजी को रुढ़ियों से चीढ़ सी थी । निरालाजी एक अध्ययन प्रिय विद्याव्यसनी साधक थे ।

निराला का जीवन एक लंबे संघर्ष की कहानी है । उन का समस्त साहित्य एक लंबे जीवनव्यापी संघर्ष की कहानी है । वह सदैव नवीन की खोज करते रहे और प्राचीन के प्रति विद्रोह करते हुअे दिखाई देते रहे । इसलिए निरालाजी का काव्यसाधना विभिन्न हिन्दी काव्य की प्रगति के विभिन्न चरण है। निरालाजी को जीवनभर आर्थिक संकटों से संघर्ष करना पड़ा । साथ ही वह भावुक एवं जागृक कवि रहे ।

काव्यगत प्रवृत्ती के आधारपर निराला के काव्य चार वर्गों के अंतर्गत विभाजित किया जा सकता है । रहस्यवादी कविताएँ, छायावादी कविताएँ, प्रगतिवादी कविताएँ, प्रयोगवादी कविताएँ, रहस्यवादी की अभिव्यक्ति छायावाद की प्रमुख विशेषताएँ है । छायावाद का प्रमुख विशेषतः अंतर्गत का चित्रण वेदना का अतिरेक प्रेम और शृंगार का प्राचुर्य प्रकृति के प्रति नूतन दृष्टिकोन । प्रगतिवाद साम्यदका साहित्यिक उच्चार है । प्रयोगवाद की प्रमुख विशेषतः रूढीयों के विरुद्ध विद्रोह औम नवीनता का ग्रहण । इस प्रकार हम देखते है की निरालाजी सदैव जनभावना के प्रति जागरुक रहे है । कई आलोचकों ने तो यहाँ तक लिखा है कि निराले ने जो कुछ लिखा है उस के अतिरिक्त कुछ भी ऐसा नहीं है जिसे की नया कहाँ जा सके ।

निराला चाहते है की समाज का हर एक प्राणी सुखी हो । निराला ने अपने प्रसिद्ध वंदना गीत में कहाँ 'परदे वीणा वंदिनी बरदे ' में पार्थना की है की मानव समाज का नविन समाज का अविर्भाव हो । निराला की अनेक कविता मे नशिली विविध रूपों का चित्रण मिलता है ।

निराला की कविता में मृदु भाव और कोमल भाव प्रकट हुअे है । निराला ने प्रकृति के माध्यम से मानवीय भावनाओं को कोई अधिक प्रभावकारी रुप में उपस्थित करने का प्रयत्न किया है । निराला की कविता में उत्प्रेक्षा अलंकार का प्रभाव दिखाई पडता है । शैली की दृष्टि से निराला प्रणित 'अपरा' में निम्नलिखित प्रकार के गीत पाये है । एक संबोधन गीत ।

मै करू वरण वंदु पद सुंदर
तव गर्जन से भर दोवन खंडर के प्रति ।

'शोक गीत', 'सरोज स्मृति', 'आख्यान गीत', 'राम की भक्ति पुजा', 'छत्रपति शिवाजी का पत्र ' ये शैलीयाँ पाश्चात काव्य की देन है । हिन्दी के लिए दीन, उपहार स्वरुप आदि इन्हे लाने का श्रेय निराला को है । भाषा, संस्कृत–गर्भित होने के कारण निराला के काव्य क्लिष्ट अवश्य है । परन्तु हम यदि कथाप्रसंग को ध्यान में रखकर इस का पठनपाठन करे तो इस की समर्थ भाषा स्वतः ही वर्ण विषय का साकार चित्र प्रस्तुत करती है । इस तरह निराला का जीवन और व्यक्तिमत्व दिखाई देता है ।

' कविताएँ '

सूरज ढलते ढलते

सूरज ढलते ढलते
राह मैंने यादोंसे सजायी ।

आसुओंके बूंद बूंद
फूल फूल होते रहे.....
सूरज ढलते ढलते ।

पलकों में रात के पंछी
जख्म दिल आसमान के
चार चाँद जगाते रहे......
सूरज ढलते ढलते ।

परछाईयाँ कब्र की ओठों पे,
बागबाँ के वह् काटे
गीत गीत बहाते रहे ।

मगदूम एस. व्ही.
(बी. कॉम. तृतीय वर्ष)

● ●

जीवन

ए जीवन एक खिलोना है,
सुख और दुःख का सागर है,
जिस में बचपन, जवानी, बुढापा आती है,
और सुख-दुःख में डुब जाते है,
सुख तो क्षणभगंर है, लेकिन,
दुःख तो अमर है ।

मिस् अलका व्ही. मिसरीकट्टी
(एफ. वाय. बी. ए.)

फुला बनलीला

हे मेरे पागल पपिहरा,
चल हम भी जायेंगे ॥

वहाँ फुलोंकी सुगंध में
विलिन सघन कुंज में
बनराजी की लिला में
हर्षगीत हम गायेंगे ॥

निर्झर झुल-झुल हँसता है,
कोयल कहु-कहु करती है,
बसंत ऋतु फुला उठा है
लता कुंज में हम रहेंगे ॥

वृक्ष-सलिल नाच रहा है,
हरियाली में तितलियाँ,
कल-कल खग बोलते हैं,
स्वागत तेरा वे करेंगे ॥

प्रणयसिंधू गूंज उठा है,
कमल पुष्प खिला हुआ है,
अनुपम लीला संध्या की है,
संध्यासुंदरी तू बनेगी ॥

मैं बनूंगा सुरेल राग,
बन जा तू नई रागिनी,
नन्हें बन की तितलियाँ हम
साथ साथ गुजरायेंगे ॥

वटंमुरी श्रेय (तृतीय वर्ष साहित्य)

शेर-शायरी

ना दिल होश में है ना मैं होश में हूँ,
तेरी नजरने मुझे बेहोश कर डाला ।

आप की मदहोश नजरे क्यों खफा है,
या आपकी नजरों में हम बेवफा है ।

जो पल है मौतकी अमानत, वो अभी नहीं आया,
मगर तेरे इंतजार में हर पलने हमें मार डाला ।

काश तुने किया वो मज़ाक न हो जाय ।
नहीं तो ऐ-खुदा ! हमारी जान निकल जाये ।

मैंने कुछ सीखा नहीं, जो आपने सिखाया,
मैंने कुछ लिखा नहीं, ये आपने लिखाया ।

मुश्ताक शेख
(एफ. वाय. बी. कॉम)

★ ★

टूटा रिश्ता

मैंने प्यार किया तेरे दिल पे,
मगर नहीं किया तेरे मन पे ।
तू है देखने मे हसीन,
लेकिन तू तो है बडी भिकारिन ।
तू नाचती है दुसरे के कहने पर,
लेकिन हर मनुष्य जीता है अपनी बात पर ।
मैं कल तक चाहता था कि तू बडे मन की है
लेकिन अब पता चला की तू बडी घमंडीन ।
अब मैं न चाहता हूँ
न तू मुझे चाहे ।
तेरा मेरा रिश्ता टूट गया,
अब तू तेरे रास्ते से,
मैं मेरे रास्ते चला गया .....

संजयकुमार एन. उत्तुरे
(तृतीय वर्ष वाणिज्य)

मानससरोवर

व्यक्ती चाहे चली जाय, पर उनकी स्मृति सदा रहती है,
उनकी याद हर अंधेरे में, उजाला कर के मंझिल बनाती है ।

हिरेकी पहेचान उस की चमक से होती है,
आदमी की पहचान उस की इज्जत से होती है ।

हाथ रंगीन होते है, मेहंदी लगाने के बाद,
माँ-बाप को बेटी याद आती है, जुदा होने के बाद ।

विद्यार्थी परीक्षक से -

हजारों की किस्मत तुम्हारे हाथ है,
अगर मुझे पास कर दे तो क्या बात है ।

परीक्षक विद्यार्थी से -

हजारों किताबे तेरे पास थी,
अगर याद करके लिख देता तो क्या बात थी ।

जो जहाज से टकराता है, उसे कहते है तुफान ।
जो मुसीबतों से टकराता है, उसे कहते है इन्सान ।

रंग लाती हैं मेहंदी पिसने के बाद,
होश में आता है इन्सान, ठोकरे खाने के बाद ।

गाना बजाना चाहती हूँ, तो आवाज नहीं मिलती,
ताज महल बनाना चाहती हूँ, तो मुमताज नहीं मिलती ।

कु. हौशाबाई देसाई
(तृतीय वर्ष साहित्य)

॥ श्री ॥

★

★

वसुधा जनरल स्टोअर्स

मेन रोड, गडहिंग्लज. (जि. कोल्हापूर)

With best compliments from :-

Shri V. C. Desai

★

Gadhinglaj.

★

★ **अभिजित मेटल्स** ★

भांडी दुकान, लक्ष्मी रोड, गडहिंग्लज.

प्रोप्रा विलासचंद कृष्णाजी हजारे

शिवराजला हार्दिक शुभेच्छा !

मे. शिवपुत्रापा निजलिंगापा दड्डी

बेबी ऑईल मिल, ग्राऊंडनट अॅन्ड जिनिग फॅक्टरी,

गडहिंग्लज.

प्रोप्रा :- एस. एस. दड्डी

फोन नं. ऑफिस ५; निवास-१३०.

७८६

अे. एच. नदाफ बेड मेकर

अ.जरा संकेश्वर रोड, महाराष्ट्र बँकेजवळ,

गडहिंग्लज.

आमच्याकडे जुन्या डबल गाद्या, सिंगल गाद्या उशा तक्के, लोड, उशी-कव्हर योग्य दरात भरुन मिळतील बॉक्स टाईप स्पेशल गादी ऑर्डरी प्रमाणे योग्य दरांत तयार करून देऊ.

☎ office : 30
Resi. : 78
M. Yard : 102

M/s. Raosaheb Bapusaheb Kitturkar

General Merchants, Commission Agents,
& Oil Mill, **Gadhinglaj.** (Dist. Kolhapur)

Branch :

Bharat Petrolium Dealer,

Sankeshwar. Dist. Belgaum. P. No. 123

प्राध्यापक - वर्ग

कर्मचारी - वर्ग

स्नेहसंमेलन - समिती

नाटक – " अखेरचा सवाल "

बी. कॉम भाग ३

बी. ए भाग ३-समाजशास्त्र

बी. ए. भाग ३-मराठी

बी. ए भाग ३-अर्थशास्त्र

बी. ए. भाग ३-हिंदी

व्ह
रा
य
टी

इथे बहर शब्दांना

श्री. व. पु काळे

श्री. व्यंकटेश माडगुळकर

श्री. द. मा. मिरासदार

श्री. माधव कोंडविलकर

क. वि. रा. शिंदे वक्तृत्व स्पर्धा

मा. मुकुंदराव किर्लोस्कर

कलेक्टर– मा. कु. शर्वरी गोखले, प्रांतसो– मा. मुजावर
मा. प्राचार्य देशमुख अल्पबचत गुंतवणुकीचा स्वीकार

सहल

दक्षिण भारत

कन्या - कुमारी

चामुण्डा-हिल, म्हैसूर

तिरुपती - श्री गोविंदराज मंदिर

बिहाडेश्वर-मंदिर, तंजावर.

म्हैसूर पॅलेस

ENGLISH

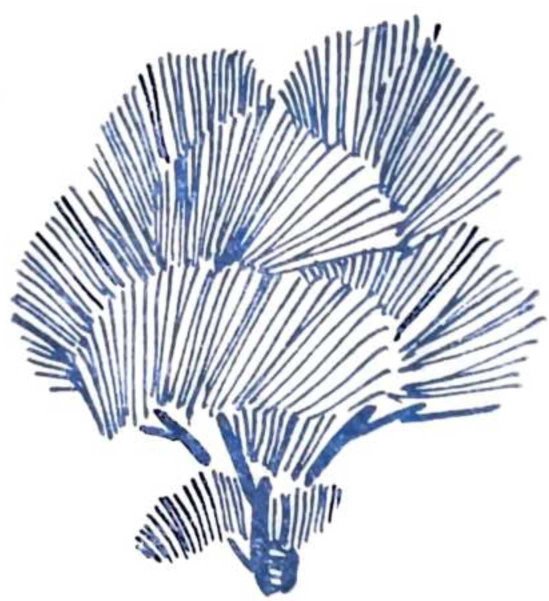

" It is silly
To refuse the task of time
And, over looking our lives,
We would rather be ruined than changed,
We would rather die in our dread
Than climb the cross of the moment."

– **W. H. Auden**

Strikes

Vasant Patil
B. Com. II

It is said that even a worm wou'd turn if trod upon. So there is no worder if dissatisfied and under paid workess go on st ike. Generally they go on strike when the other means to remove their agrievences fail.

In India the workers and the government servents give a call for strikes. It is accepted that that the strike is the last weapon left to the workers. When they refuse to work we say that they are observing a strike. Generally in the growing cities the new factories and workshops are required to give job opportunities but the trade union activities are controlled by the proffessional leaders. In the private sector the workers do not get salary to meet their requirements. They fell unhappy also they do not get job satisfaction. Money plays an important role in our day today life. Money is needed to meet our requirements, but in all societies there is a class structure. The rich becomes more rich and the poor more poor. This growing unrest requires leadership.

So the under paid workers go on strike to them. It is the last weapon. Strikes are concerned with large scale industry. They may be described as the out come of the industrial revolution. In the good old days of cottage industry, strikes were almost unknown. The cottage worker was his own master. If the satisfied his customers, his life peaceful and smooth. With the invention of machinery and the setting up of big factories and unfortunate change took place,

The average worker lost his independence. He became an unimportant and helpless. Capitalists on the other hand grew powerfull and greedy.

In India the largest employment pontentialities are found in agriculture. These workers are not given job security, pension schemes. But they have no organisation. If they refuse to work, they will get no bread and cloths to put on. These workers must be given these benefits but they work even without taking a weekly off. In Bombay, Solapur there is always the industrial unrest. The workers working in the mills of Tata, Mafatlal get higher wages. The workers working in 'B' class mills get very low wages. This gives rise to unhealthy competitious Every year the strikes are called to draw attention toward the problems of the mill workers. During the strike period their families and innocent children suffer for no fault of their own. They do not get medicines. They do not go to the rationing-shop to by the food-stuff.

There can be no democracy without discipline. This year is declared as the year of productivity. Our gread leaders have asked workers to work harder, The workers can work harder but their desire for earning more will not be crushed.

According to the Report of I. I. O. Asion Regional Conference — " Workers welfare should be understood as meaning such services, facilities, ties and amenities which may be established in or in the vicinity of undertakings to enable the persons employed in the perform their work in healthy and peaceful surroundings and to avil the facilities which improve their health and high moral. "

★ ★

बदलत्या कालमानानुसार झालेल्या

अद्यावत फॅशन्स शिलाईकरिता

★ ★

वेस्टर्न टेलर्स

मेन रोड, गडहिंग्लज.

★ ★

वैशिष्ठ्ये -

कोट फॅशन्सच्या नमुन्यात आधुनिक फॅशन्सचे

विविध नमुने सफारी ड्रेस

नविन फॅशन्सच्या जरकिन, बनपीस पॅंट, जिन

स्टाईल शिवाय कोट व पॅंट साठी प्रसिद्ध

गडहिंग्लज नगरीतील एकमेव ठिकाण

प्रोप्रा डा. डी. हावळ

Office : 96

Oill mill : 225

Resi : 125

S.T.R.No. N32/C246 N32/C(L)66

M/s. D. S. Kadam

General Merchants & Commission Agents.

Gadhinglaj. (Dist Kolhapur)

N32-C383 MAH 32-C203

M/s. Santaji Oil Mill

Ajara Sankeshwar Road,

Gadhinglaj. (Dist. Kolhapur)

On Telling Lies

Miss. Walawalkar M. D.
F. Y. B. A.

A lie means a faler statement that is made intentia. There a.:e many types of people in the society. Ofcourse, they are of different nature. Some people give much importance to truth in their life. Some people don't know the meaning of the word 'truth'. Gandhiji worshiped truth. He also told people to speak truth. Nodoubt he spoke a lie in his child hood. But later on he could improve himself. He could improve others. Truth and nonviolence were the principles of Gandhiji.

Should we really speak truth all the time ? It is difficult to answer this question But it is true that eveıy man has to tell a lie in his life. We can' find out a person who might not have spoken falsely in his past. Many times circumstances force us to tell lies. Parents bear it in mind that they should never a lie before their children because children always imitate their parents.

If you have a habit of telling lies to other people, this habit will be developed in your chi.dren too. Speaking a lie is very dangerous. Once a school boy told his friend that his parents were caught in an accident. When he heard this, his friend lost his courage. He started crying loudly. He sufferd a lot mentally but later on he found out that his parents were not caught in the accident. Then he came to his friend and abused him and their friendship was broken.

Let us have one more example once a shephared boy looked after the sheep of his master. One day he planned a trick. He shouted and said. ' wolf had come to kill the sheep. " Neighbours come there with their sticks. But it was not true. So they were very angry with the boy. They abused him. One day a wolt came. Then boy shouted for help. The wolf ate the sheep and his master punished him for that. This was the disadvantage of telling a lie.

आपल्या जीवनातील अविस्मरणीय चिरंतन
टिपून ठेवण्यासाठी

★

★

※ कागे फोटो स्टुडिओ ※

गडहिंग्लज.

※
※

प्रोप्रा. एस. बी. कागे

आधुनिकतेत आघाडीवर
स्वस्ताईत अग्रेसर

★ रजनी गंधा ★

बाजारभावापेक्षा कमी दराची
हमी देणारी एकमात्र

※ रजनी गंधा ※

सौंदर्य प्रसाधने, आकर्षक हँडबॅग्ज व
स्टेशनरी उत्तम मालाचे भांडार

★ रजनी गंधा ★

डिपार्टमेंटल स्टोअर्स

मेन रोड, गडहिंग्लज (जि. कोल्हापूर)

– जय सहकार –

गडहिंग्लज तालुका शेतकरी सहकारी खरेदी विक्री संघ लिमिटेड, गडहिंग्लज.

तालुक्यात ग्रामीण भागातील जनतेशी शती उपयोगी व जीवनोपयोगी वाटपाचे कामी गेली ३० वर्षे काम करीत लोकप्रिय झालेली संस्था।

★ आमची ठळक वैशिष्ट्ये ★

सर्व नामांकित कंपनीची रासायनिक खते, मिश्रखते, तेले, किटकनाशक औषधे, बी–बीयाणे सिमेंट, लोखंड, पन्हळी पत्रे पशुपक्षी खाद्य, पेंड, पातळे, शालू, दंडिये, लुगडी, खण, शर्टींग व कोटींग, अल्युमिनियम भांडी, राजकमल व स्वस्तिक स्टेनलेस स्टील भांडी, इलेक्ट्रिक मोटर्स, आईल इंजिन्स, स्पेअर पार्टस्, गॅल्वानाईज पाईप, प्लॅस्टीक पाईप, स्वीच स्टार्टर, नामवंत कंपन्यांची सर्व प्रकारची औषधे, किराणा, भुसारा, स्टेशनरी वगैरे माल

डी. एन. कामत.
सेक्रेटरी

ज. कृ. चव्हाण (हनिमनाळ)
व्हा. चेअरमन

संचालक – सर्वश्री बा. प. पाटील, ता. रा. मोकाशी, कृ. गुं. पाटील, रा. भै देसाई
डॉ आर. एस. संकपाळ, शं. रा. मेंडूले, शि. स. मोळदी, बावा कुपेकर

'POEMS'

LOVE

Can you define love ?
Can you discover love ?
Can you project love ?
Love is something
That can not be discovered
That can not be begged
That can not be asked for

It is the nicest reflection
Of natural decency
One who defines love,
Doesn't understand
The spell of love.

It is a feeling
Full of sacrifice,
Christ loves the Lamb
And the begger loves a smile.

God is love
Love is god
We cann't find love
In this drezen world
When the wind blows.
The nightingale whistles
In the air
As the drops become pears
We find love rewarded
Through the constant flow
Of Time Spirit.

Sunita Desai
B. A. III

DREAM

Yesterday I had a dream.
I saw there a golden lake
And variety of precious stones.

It was a dream
Of the golden land
The prince & the friends
Loaded with gold.

They exchanged sentiments
With golden coins,
But alas ! they couldn't laugh.
Then I entered into the
Valley of the dream-land,
There hung a number of dolls
I asked them to laugh & talk
They said, " We are show-pieces. "

Again I saw a bunch of flowers
It was without smell
There is a pleasure to
Dream of something
There is a displeasure
To crave for something.

— Subsh Shelke, B.A. II

PRAYER

The days of the youth
Are the days of glory
These are the days
When the birds come bacd.

As the wind blows
I listen to the music
Through leaves.
But happiness gives
A reflection.
Our's is a small world.

Only lord can make us
Active and happy
We want matchless energy
To light against the ills
Of poverty & ignorence

Give us strenght
To alter our fortune.

-- Chowgule K. S., B.A. I

गेली २५ वर्षे विश्वासाच्या खरेदीचे एकमेव ठिकाण

रणजित स्टोअर्स

★ ऊंची घड्याळे विक्रेते

★ डिलर्स–बजाज इलेक्ट्रीकल्स लि.

मेनरोड, गडहिंग्लज.

With best compliments from :

Residence 97
Hospital [illegible]

★

Modern Hospital

Gadhinglaj.

★
★

Dr. S. S. Modi
M.B.B.S., D.T.M.&H. (England)

॥ श्री ॥

हॉटेल विसावा

मेन रोड, गडहिंग्लज.

★

रुचकर व स्वादिष्ट पदार्थांसाठी

स्वच्छता, तत्पर सेवा, समाधान मिळण्याचे एकमेव ठिकाण.

MY LOST LOVE

White and old night
Fair and blue moon-light
In thy arms of Ocean
It was lovely season...
Twinkle, twinkle, blowing the wind
Thoughts dancing, in the mind...
I remember ..
Joy every-thing
Marine something ..
My teaming with love
And her little bow
Now I lost...
My wave raising love
Roaming through horizon and horizon
To find out
My lost love...

— Ashok Birambole
B. A. III

A LANDESCAPE

I remember the sunset
And the bathing ghats,
Slowly the evening
Marched through water.
Green fields & groves
Made me exciting
Flowery meadows and
Pearling steps
Made me thrilling.
Nature began to bathe
Evening with starting hours
The bells began to make
The world happy
With their polished voices
I saw the rainbow
Crossing the flow of river,
It made us feel
The greatness of Nature.

Ashok Birambole
B. A. III

THE LONG MARCH

When you see
Mouthless dead
Give them not praise
They are blind like us
Because they don't understand
Deaf & blind.
When you see millions
Say not soft things.
But their blind eyes
Will see your tears flow.
As we stumble
And we don't understand
Our future bigly planned,
We hiss & hate & forgate
The blind fight
With blind eyes.
Who will hit the fire ?
Nether I nor you
But a strong willed giant,
Once in a hundred years,
Will come ahead
To offer his life
And we hit the fire
In the eyes of the blind.
Those who lose sight
Can realize the urge
Behind a Long March.

S. P. Kapse, B.A. III

LIFE

The days that pass,
Make us old and weak
The hours that pass,
Dry our thoughts and emotions,
The lesson that we crass
Give nothing but a passive response.
The dreams that we enjoy
Leave a vacuum and desert.
As the stars twinkle in the skies,
Make us feel that
Life is still before us

Subhash Shelke
B. A. II

हिमालय आइस फॅक्टरी

○
○

कडगांव रोड, गडहिंग्लज.

प्रोप्रा. आप्पासाहेब कट्टीकर

प्रिन्स स्टील इंडस्ट्रीज

कडगांव रोड, गडहिंग्लज.

★

★ आमचेकडे –

ड्रेसिंग स्टील कपाट, ऑफीस स्टोअरवेल कपाट, सोफा–कम–बेड, खुर्च्या, ऑफीस टेबल, जुने स्टील फर्निचर, स्प्रे–पेंटींग करणे वगैरे कामे, योग्य दरात करुन मिळतील.

★
★

प्रोप्रा एस. बी. भाट (शिंदे)

॥ श्री काळभैरव प्रसन्न ॥

हिंदूस्थान मोटर वर्क्स

गडहिंग्लज (जि. कोल्हापूर)

★
★

प्रोप्रा म्हादबा मेस्त्री

" सहकार्य समृध्ये "

स्थापना १९५० ऑडिट वर्ग "अ"

सर्वांच्या विश्वासास पात्र ठरलेली जिव्हाळ्याची बँक

दि गडहिंग्लज अर्बन को. ऑप. बँक लि.

गडहिंग्लज. (जि. कोल्हापूर)

भाग भांडवल ५,००,००० खपलेले भाग भांडवल **२ लाख ९७ हजार**

निधी ९ लाख ५९ हजार ठेवी ८२लाख ८९ हजार

नफा २ लाख ४१ हजार खेळते भांडवल **१ कोटीवर**

बँकिंगचे सर्व व्यवहार केले जातात.

आर. बी कित्तूरकर — प्रेसिडेंट

एस. एस. मोर्तो — व्हा. प्रेसिडेंट

आर. आय हंजी — मॅनेजर

Phone : 5275

Dealers :-

- Steel Furniture
- Aluminium Furniture
- Sofasets & Sofacumbeds
- Ace Voltage Stabilizers

Vinay
Sales Corporation
401/E Shahupuri, Kolhapur

★

Address :

M/s. Kumthekar Furniture Company

946 'E', Kumbhar Galli, 6th Lane
Shahupri-Kolhapur.

श्री बसवेश्वर दूध व्यावसायिक संस्था मर्यादित
हेब्बाळ का।। नूल.

ता गडहिंग्लज (जि. कोल्हापूर)

– दूध हे पुर्णान्न –

ते पुरवठा करण्याऱ्या भूमी पुत्रास त्याचा पुरेपूर फायदा देणे हा आमचा एकमेव ध्येयबिंदू आणि उज्वल क्रांतीकडे वाटचाल करणारी व दूध उत्पादकाना दुधाच्या प्रतिप्रमाणे दर देणारी एकमेव संस्था

★

सेक्रेटरी	चेअरमन
श्री आर ई. मुदकापी	श्री. आर. एम मिरजे

स्थापन ८–१०–१९७१ ॥ जय सहकार ॥ रजि.नं. केपीआर/बीएनके १५२

☎ १३९

श्री शिवाजी सहकारी बँक लि.,
गडहिंग्लज (जि. कोल्हापूर)

शेअर भांडवल	रु. ३,८३,००० चे वर
रिझर्व फंड व इतर रिझर्वज्	रु ३,६८,००० चे वर
ठेवी	रु ५०,००,००० चे वर
कर्जे	रु ३५,००,००० चे वर
खेळते भांडवल	रु. ६०,००,००० चे वर

★ अल्पावधीत गडहिंग्लज तालुक्यातील जनतेच्या आदरास पात्र ठरलेली व
★ कृषी औद्योगिक विकासासाठी झटणारी तालुक्यातील एकमेव बँक
★ सर्वांना पेलतील अशा ठेवीच्या निरनिराळ्या योजना
★ बँकींगचे सर्व व्यवहार केले जातात.

ना. के कणगलेकर	धोंडीराम स कदम	वि. म. देसाई
मॅनेजर	चेअरमन	व्हा. चेअरमन

Phone : 34, 38 & 127.

Tel : 'HIRASUGAR'

Shri Hiranyakeshi Sahakari Sakkare Karkhane Niyamit.

Sankeshwar. Dist : Belgaum (Karnataka State.)

Manufacturers Of Crystal White Sugar

Present Capacity	...	35000 M. T. Per Day.
Nearest Railway Station	...	Ghataprabha (S. C. Rly)
Authorised Share Capital	...	Rs. 128.00 Lakhs.
Paid up Share Capital	...	Rs. 93.22 Lakhs.

The Distillery of the capacity of 6000 gallons per day is working satisfactorily since August 1972 producing Rectified Spirit, Denatured Spirit and Fusel Oil.

1) Sugarcane Price Paid To Growers (Per M. T.)

1) 1276-77	...	Rs. 162-00	4) 1979-80	...	Rs. 300-00
2) 1977-78	...	Rs. 131-00	5) 1980-81	...	Rs. 330-20
3) 1978-79	...	Rs. 162-00			

2) Profit Earned :

1) 1975-76	...	Rs. 11-17 Lakhs	4) 1978-79	...	Rs. 7-94 Lakhs
2) 1976-77	...	Rs. 9-26 ,,	5) 1979-80	..	Rs. 3-10 ,,
3) 1977-78	...	Rs. 2-65 ,,			

Bonus Paid To Workers : 20% Per Annum.

3) Duties & Taxes Paid To Government 1979-80

1) Central Excise duty	...	Rs. 193-94 Lakhs.
2) Vehicle tax	...	Rs. 1-48 ,,
3) Sales tax	...	Rs. 0-59 ,,
4) Purchase tax	...	Rs. 44-39 ,,
5) Electricity tax	...	Rs. 1-54 ,,

Please insist on 'HIRASUGAR' for quality white crystal sugar.

R. B. Naik
Managing Director,

V. M. Katti
Ex.M.L.C.,
Vice-Chairman.

B. A. Patil
Chairman.

कोल्हापूरातील पुस्तकाची दोन दुकाने !!

★ फडके बुकसेलर्स ★

महाद्वार रोड, कोल्हापूर-४१६००२.

फोन नं. २५८७५

★

★ फडके बुक सेंटर ★

बिनखांबी गणेश मंदिराजळ,

महाद्वार रोड, कोल्हापूर-४१६००२.

★

॥ श्री काळभैरव प्रसन्न ॥

सर्व प्रकारचे आहार धान्य व उंची चहा

योग्य भावात मिळणेचे एकमेव ठिकाण

आराधना जनरल स्टोअर्स

मेन रोड-गडहिंग्लज.

प्रोप्रा. पाच्छापुरे बंधू

शाखा –

○

संकेश्वर शहारातील कडधान्याचे माहेरघर

मनोहर डी. पाच्छापुरे

जनरल मर्चंट,

सुभाष रोड, संकेश्वर.

फोन : नर्सिंग होम ६ | फोन : निवास ६५

डॉ. मुरगुडे नर्सिंग होम, गडहिंग्लज.

लेप्रोस्कोपिक् व फायबर ऑप्टीक् गॅस्ट्रोडुयोडिनोस्कोपिक् सेंटर

★

डॉ. सी. व्ही. मुरगुडे
एम्.बी.,बी.एस्.,एम्.एस्.
जनरल सर्जन

डॉ. सौ. एम. सी. मुरगुडे
एम्.बी.,बी.एस्.,डी.जी.ओ.
स्त्रीरोग व प्रसुति तज्ञ

★ ★

शिवराजला हार्दिक शुभेच्छा !

R.K
TAILORS
GADHINGLAJ.

पॅन्टस् स्पेशालिस्ट

★

'आर. के. टेलर्स'

गडहिंग्लज.

एकवेळ अवश्य ★ भेट द्या !

○ स्वच्छता व विनम्र सेवा भाव
○ अल्पावधीत लोकप्रिय झालेले
○ मस्त मधुर चहा व कॉफी
○ संमिश्र आहार व दर्जेदार उपहारासाठी

★
★

' सेंट्रल रेस्टॉरंट '

शिवाजी रोड, गडहिंग्लज.

शाखा –

मेन रोड गडहिंग्लज.

○ मिसळ आणि चिकन स्पेशालिस्ट

★

॥ श्री ॥ ☎ ७४

○

खंडेराव आप्पासो लोंढे

किराणा दुकान

गडहिंग्लज. (जि. कोल्हापूर)

★

Khanderao A. Londhe

KIRANA STORES,

Gadhinglaj. (Dist. Kolhapur)

॥ श्री काळभैरव प्रसन्न ॥

स्वस्त दर व चोख माल हेच 'समता स्टोअर्स' चे वैशिष्ठ्य. निवडलेल्या डाळी व कडधान्ये जीवनावश्यक वस्तू रास्त दरात पुरवणारे एकमेव ठिकाण.

★

- समता स्टोअर्स -

शिवाजी रोड, गडहिंग्लज. (जि. कोल्हापूर)

प्रोप्रा. एल. डी पाच्छापुरे

- आभार -

एम्. एस्. दड्डी, 'दड्डी ऑइल मिलस्' गडहिंग्लज यांचेकडून –

गरिब विद्यार्थी सहाय्य निधी म्हणून ३२५ रुपये मिळाले.

★

शिवराजतर्फे धन्यवाद !

Form No. IV (Rule No. 3)

Place of Publication	- Shivaraj College, Gadahinglaj.
Periodicity of Publication	- Annual.
Printers Name	- Zunjar Printing Press, Nipani.
Nationality	- Indian.
Address	- Zunjar P. Press, Tanaji Chowk Nipani.
Publishers Name	- Prin B. B. Deshmukh
Nationality	- Indian.
Editor's Name	- Prof. K. B. Kesarkar.
Nationality	- Indian.
Address	- Shivraj College, Gadahinglaj.

I, Prin. B. B. Deshmukh, hereby declare that the particulars given above are true to the best of my knowledge and belief.

Dat e –
26-4-1982.

B. B. DESHMUKH.
Signature of Publisher

'महाविद्यालयाचे भव्य क्रीडांगण'